

Till statsrådet och chefen för Utbildningsdepartementet

Regeringen beslutade den 19 december 2002 om kommittédirektiv angående översyn av verksamheten och arbetsformerna vid Statens ljud- och bildarkiv (dir. 2002:155). Genom direktivet bemyndigades chefen för Utbildningsdepartementet att, för uppdraget, tillkalla en särskild utredare. Med stöd av detta bemyndigande förordnade departementschefen Thomas Östros den 1 juni 2003 överarkivarie Claes Gränström att vara särskild utredare. Till sakkunniga förordnades samma dag departementssekreterare Elisabeth Bill och VD-assistent Jan-Olof Gurinder, som experter förordnades departementssekreterarna Jon Dunås och Maria Ljungkvist. Den 4 augusti 2003 anställdes Ulla-Britt Nordin Siebolds som utredningssekreterare. Ulla-Britt Nordin Siebolds lämnade uppdraget under hösten 2003. Till utredningen adjungerades den 18 november 2003 generaldirektör Sven Allerstrand och avdelningschef Jan-Erik Billinger. Den 25 november 2003 anställdes Carl Michael Raab som utredningssekreterare. Departementssekreterare Elisabeth Bill förordnades samma dag som expert, förordnandet gällde retroaktivt fr o m den 1 juni 2003. Regeringen beslutade den 27 november 2003 genom tilläggsdirektiv (dir 2003:152) om förlängd utredningstid från den 1 oktober 2003 till den 30 april 2004. Den 3 februari 2004 entledigades departementssekreteraren Jon Dunås och rättssakkunnige Peder Bjursten förordnades som expert.

Utredningen har antagit namnet SLBA-utredningen.

Monica Augustsson vid Regeringskansliets Kommittéservice har varit utredningens assistent.

Utredningen överlämnar härmed betänkandet *Bevara ljud och rörlig bild. Insamling, migrering –prioritering* (SOU 2004:53).

Stockholm i maj 2004

Claes Gränström

Carl Michael Raab

Innehåll

Sammanfattning	9
Författningsförslag	13
Förslag till lag om ändring av lagen (1993:1392) om pliktexemplar av dokument	13
1 Uppdraget	15
1.1 Uppdraget.....	15
1.2 Några allmänna utgångspunkter för uppdraget	15
1.3 Utredningsarbetet	17
2 Statens ljud- och bildarkivs problembeskrivning	19
2.1 Migrering av de analoga samlingarna	19
2.2 Insamling av radio- och TV-sändningar	20
3 Statens Ljud- och bildarkiv – verksamhet och organisation	23
3.1 Uppdrag och mål.....	24
3.2 Organisation.....	25
3.3 Verksamhet och arbetsformer.....	25
3.3.1 Förvärva.....	25
3.3.2 Bevara	29
3.3.3 Beskriva	30
3.3.4 Tillhandahålla	32
3.3.5 Internationellt samarbete	33

4	Lagstiftning.....	35
4.1	Pliktexemplarslagen.....	35
4.2	Upphovsrättslagen	38
4.3	Personuppgiftslagen.....	40
4.4	Yttrandefrihetsgrundlagen, Radio- och TV-lagen m.m.	42
5	Forskningens behov	43
6	Radio och televisionsutbudets utveckling	45
6.1	Bakgrund.....	45
6.2	Förväntade leveranser	47
7	Tekniska frågor.....	51
8	Tidigare utredningar.....	55
8.1	Dataarkiveringskommittén.....	55
8.2	Ljud- och bildbevarandekommittén.....	56
8.3	Pliktleveransutredningen	58
8.4	E-pliktutredningen.....	62
8.5	KB-utredningen.....	63
9	Samarbetspartners.....	65
9.1	Sveriges Television AB.....	65
9.2	Sveriges Radio AB	67
9.3	Svenska Filminstitutet.....	68
9.4	Andra aktörer inom ljud- och bildområdet	70
9.5	Arkivmyndigheter, enskilda arkivinstitutioner m.m.....	73
9.6	ABM – samverkan	74

10	Samarbete mellan berörda institutioner	77
10.1	Avtal om leverans och annat arkivsamarbete	77
10.2	En nationell bevarandeplan för rörliga bilder.....	78
11	Inledning till överväganden och förslag	79
12	Förslag till inriktning för egen insamling och prioritering	83
12.1	Övergripande riktlinjer för egen insamling och prioritering	83
12.2	Egen inspelning.....	86
13	Förslag till ändring av kravet på pliktleverans av film	93
14	Förslag till migrering av inspelat material.....	95
14.1	Grundläggande inriktning för migrering.....	95
14.2	Migreringsprojekt	98
15	Kostnader och finansiering.....	105
15.1	Kostnader	105
15.2	Finansiering.....	107
16	Författningskommentar	109
	Förslag till lag om ändring i lagen (1998:1392) om pliktexemplar av dokument.....	109
Bilagor		
	Bilaga 1 Kommittédirektiv.....	113
	Bilaga 2 Migrering av audiovisuellt innehåll – Tekniska aspekter.....	117
	Bilaga 3 SLBA-utredningens teknikgrupp.....	187

Bilaga 4 Lag (1993:1392) om pliktexemplar av dokument.....	189
Förordning (1993:1439) om pliktexemplar av dokument.....	199

Sammanfattning

Bakgrund

I kapitel 1 redogörs för allmänna utgångspunkter inför uppdraget.

Utgångspunkten har varit en koncentration på två huvudfrågor. Den första frågeställningen avser vilka insamlingstekniker som Statens ljud- och bildarkiv skall använda. Utredaren behandlar i betänkandet om Statens ljud- och bildarkiv skall göra egen inspelning (i direktivet benämnt egen referensbandning). Den andra frågeställningen avser förutsättningarna för det långsiktiga bevarandet av Statens ljud- och bildarkivs analoga samlingar. I detta avseende behandlas vad som krävs för att föra över materialet till digitala medier s.k. migrering.

I kapitel 2 redogörs för Statens ljud- och bildarkivs problembeskrivning. I kapitlet tas upp hur myndigheten ser på migrering av de analoga samlingarna samt ett system med egen inspelning av framför allt vissa televisionskanaler.

I kapitel 3 beskrivs Statens ljud- och bildarkivs verksamhet och organisation. Här redogörs för myndighetens förvärvsverksamhet avseende det leveranspliktiga utbudet och för andra förvärv än lagstadgade. Vidare lämnas en kort beskrivning av bevarandeverksamheten och katalogiseringsarbete. I kapitlet tas även upp tillgänglighörandet och tillhandahållandet samt det internationella samarbetet.

I kapitel 4 ges en översikt över de lagar, som är av betydelse för möjligheterna att samla in, bevara, migrera och tillhandahålla ljud och bild i digital form. Regler i dessa avseenden finns i lagen (1993:1392) om pliktexemplar av dokument, lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, personuppgiftslagen (1998:204), yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469) och radio- och TV-lagen (1996:844).

Forskningens behov och användning av det audiovisuella källmaterialet behandlas i kapitel 5. Här redogörs för vilka kategorier

av forskare som huvudsakligen begagnar materialet samt hur tillgängligheten kan ökas vid en digitalisering av materialet.

I kapitel 6 lämnas en redogörelse för radio- och televisionsutbudets utveckling. Inströmningen till Statens ljud- och bildarkiv har ökat kraftigt sedan starten år 1979. Sedan televisions- och radiomonopolet upplöstes har en stor mängd radio- och televisionskanaler etablerats. Mycket tyder på att andelen unika produktioner varierar mellan kanalerna och att en stor mängd av utbudet utgörs av repriser.

De frågor som är förknippade kring det långsiktiga bevarandet av ljud och rörliga bilder samt andra tekniska frågor tas upp i kapitel 7. Här beskrivs det fysiska underlaget, de s.k. informationsbärarna, som de analoga upptagningarna är inspelade på. Dessa har relativt kort livslängd. Detta i kombination med att avspelningsutrustningen efter ett antal år inte längre finns att tillgå, gör det nödvändigt att överföra informationen från analog form till digital form, s.k. migrering. I kapitlet tas också upp det internationella samarbetet och kompetenskrav avseende den tekniska sidan av bevarandet.

I kapitel 8 redogörs för de tidigare utredningar som har behandlat frågor om insamling, urval, gallring och pliktleverans av radio- och televisionssändningar.

I kapitel 9 görs en genomgång av verksamheten hos andra aktörer inom ljud- och bildområdet. Här återfinns dels Svenska Filminstitutet, dels de program- och produktionsbolag som sänder och bevarar ljud och rörlig bild. Övriga aktörer som arkivmyndigheter och enskilda arkivinstitutioner m.fl. beskrivs också.

Det samarbete som finns mellan Statens ljud- och bildarkiv, Sveriges Radio AB och Sveriges Television AB beskrivs i kapitel 10. Avtalen om leverans och annat samarbete utgör grunden för samarbetet. Därutöver redogörs för arbetet med en nationell bevarandeplan för rörliga bilder.

Överväganden och förslag

I kapitel 11 redogörs för utgångspunkterna för de förslag som presenteras

I kapitel 12 läggs fram förslag till övergripande riktlinjer för insamling och prioritering. De grundläggande principerna i plikt-exemplarslagen skall gälla även i fortsättningen. Kostnaderna för

hantering och lagring av de stora och ökande volymerna kan göra att prioriteringar blir nödvändiga. Vidare föreslås att Statens ljud- och bildarkiv ges i uppdrag att samla in radio- och televisionsprogram genom egen insamling.

Enligt gällande bestämmelser i pliktexemplarslagen skall ett pliktexemplar av film som gjorts tillgänglig för allmänheten lämnas till Statens ljud- och bildarkiv. I kapitel 13 föreslås en ändring av kravet på pliktleverans av film. Förslaget syftar till att filmer skall vara undantagna från leveransplikt, i de fall pliktexemplar av video-gram av filmen levereras.

I kapitel 14 föreslås grundläggande riktlinjer för migrering av inspelat material. Material, som inte är dubletter och som samlats in, föreslås bevaras genom överföring av uppgifterna till nya tekniska system (migrering). För att åstadkomma detta föreslås att ett migreringsprojekt startas för att under en tioårsperiod migrera det insamlade materialet

De ekonomiska konsekvenserna av lämnade förslag redovisas i kapitel 15. Redovisningen avser de kostnader som blir följden av förslaget att Statens ljud- och bildarkiv skall göra egen insamling av radio- och televisionsprogram. Vidare redovisas de kostnader som uppkommer för att bevara materialet i digital form. Det migreringsprojekt som föreslås skall fortgå i tio år för att föra över materialet från analog form till digital form. Migreringsprojektets kostnader redovisas i ungefärliga termer. För att finansiera framlagda förslag presenteras de finansieringskällor som står till buds.

Slutligen återfinns i kapitel 16 författningskommentarer till föreslagna ändringar i lagen (1993:1392) om pliktexemplar av dokumentet.

Författningsförslag

Förslag till lag om ändring av lagen (1998:1392) om pliktexemplar av dokument

Enligt riksdagens beslut föreskrivs att 12, 18 och 37 §§ lagen (1993:1392) om pliktexemplar av dokument skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §

Av film som gjorts tillgänglig för allmänheten här i landet skall ett pliktexemplar lämnas.

Av film som gjorts tillgänglig för allmänheten här i landet skall ett pliktexemplar lämnas, *såvida filmen inte gjorts tillgänglig som videogram för allmänheten här i landet i minst fem exemplar.*

Av videogram som gjorts tillgängligt för allmänheten här i landet i minst fem exemplar skall ett pliktexemplar lämnas.

Av film eller videogram som har granskats av Statens biografbyrå och därvid inte godkänts för visning skall ett pliktexemplar lämnas.

Föreskrifterna i denna paragraf gäller inte om annat följer av 13 § eller av vad som förskrivs om kombinerat material i 16 och 17 §§.

18 §

Av ljudradio- och televisionsprogram, som skall spelas in enligt 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden, skall pliktexemplar lämnas i form av en sådan inspelning av programmet som skall göras enligt bestämmelsen.

Av ljudradio- och televisionsprogram, som svenskt programföretag får sända med stöd av tillstånd enligt 2 kap. 2 § första stycket radio- och TV-lagen (1996:844) eller som genom satellitsändning som utgår från Sverige förmedlas till allmänheten från svenskt programföretag, skall ett pliktexemplar lämnas av varje sändning.

Av andra ljudradio- och televisionsprogram än som avses i andra stycket skall ett pliktexemplar lämnas av varje sändning som ägt rum under högst fyra veckor per kalenderår. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får besluta för vilka veckor som pliktexemplar skall lämnas.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får medge undantag från skyldigheten att lämna pliktexemplar enligt första och andra stycket, såvida ljudradio- och televisionsprogram samlas in på annat sätt.

37 §

Beslut som en annan myndighet än regeringen har meddelat enligt denna lag får överklagas hos länsrätten.

Beslut om undantag enligt 36 § får dock inte överklagas. Beslut om undantag enligt 18 § fjärde stycket och 36 § får dock inte överklagas.

1 Uppdraget

1.1 Uppdraget

Enligt direktiven har mitt uppdrag bestått i att

- utreda och utvärdera verksamheten och arbetsformerna vid Statens ljud- och bildarkiv,
- se över verksamheten med utgångspunkt i dagens situation avseende uppgifter, organisation och arbetsformer för insamlande, bevarande och tillhandahållande av material.

Jag skall därvid särskilt beakta om myndigheten skall göra egen referensbandning och insamling av digitala filer. Jag skall även se över förutsättningarna för det långsiktiga bevarandet av de analoga samlingarna.

Betänkandet är indelat i två avdelningar. Den första innehåller en bakgrundsbeskrivning. Den andra innehåller mina överväganden och förslag.

1.2 Några allmänna utgångspunkter för uppdraget

Under den tjugofemåriga tid som Statens ljud- och bildarkiv har funnits har samhällsombandningen varit explosionsartad. Vi har gått från ett industrisamhälle till ett samhälle som kan ges många beteckningar: informationssamhälle, servicesamhälle, postindustriellt samhälle. Utvecklingen inom det s.k. informations- och kommunikationsteknologiområdet har varit mycket snabb och visar inga tecken på att avstanna. Utbudet inom informationssektorn, där Statens ljud- och bildarkiv verkar, är omfattande och ökar kraftigt.

Arkivinstitutionerna, biblioteken och museerna fyller en allt viktigare funktion i denna föränderliga och alltmer globaliserade värld, där den anglosaxiska informationsindustrin kommit att dominera. De fyller flera uppgifter i samhället och bör så göra även

framgent. De har både en kunskapsförsörjande uppgift och en kulturarvsuppgift. Det finns självfallet samband mellan dessa av mångahanda slag. Alla de tre sektorerna har att bemästra en allt stridare och komplexare informationsström. De har en allt svårare uppgift men därmed också en väsentlig sådan. Statens ljud- och bildarkiv har sin självklara plats i detta sammanhang. Myndigheten har alltså enligt min mening att samla in och bevara materialet i den form som det nått mottagaren dvs. formen skall ligga så nära det utsända originalet som möjligt. Denna grundsyn ligger bakom flera av mina ställningstaganden nedan.

Jag skall enligt direktivet utreda och utvärdera arbetsformerna vid Statens ljud- och bildarkiv och därvid se över verksamheten med utgångspunkt i dagens situation avseende uppgifter, organisation och arbetsformer för insamlande, bevarande och tillhållande av material. Jag har studerat verksamheten översiktligt och min åsikt är att verksamheten sköts på ett ändamålsenligt sätt och inte föranleder några förslag till förändringar. Statens ljud- och bildarkiv har ett väl etablerat samarbete med såväl nationella som internationella organ inom området. Verksamheten ligger såvitt jag kan bedöma tekniskt sett väl till.

Jag har, som jag tolkat direktivet, koncentrerat mig på två huvudfrågor: insamling (egen inspelning) av materialet i framtiden och förutsättningarna för det långsiktiga bevarandet av de analoga samlingarna (migrering) som förvaras hos Statens ljud- och bildarkiv. Dessa frågor är av avgörande betydelse för den framtida inriktningen av verksamheten, som lagen (1993:1392) om pliktexemplar av dokument (fortsättningsvis benämnd pliktexemplarslagen) utgår ifrån. Jag ger därvid förslag till hur dessa frågor skall kunna få en lösning men jag har inte funnit anledning att ändra i de grundläggande principerna i denna. Det finns också omistligt och intressant material hos Sveriges Radio AB och Sveriges Television AB, som måste migreras. Detta ligger dock utanför mitt uppdrag.

Jag skall föreslå regler och övriga författningsändringar som behövs. Jag av tidsskäl inte behandlat några av de nya distributionsformerna som t.ex. Internet. Av samma anledning har jag inte haft möjlighet att inhämta synpunkter från forskarsamhället.

1.3 Utredningsarbetet

Den effektiva tid som stått utredningen till buds har av skilda omständigheter varit kort.

Jag har under utredningsarbetet haft nio sammanträden med utredningens sekreterare, sakkunnig och experter. Genom adjungerade experter har synpunkter från Statens ljud- och bildarkiv samt från Svenska Filminstitutet inhämtats. Besök har företagits vid Statens ljud- och bildarkiv och dess styrelse har informerats vid ett tillfälle. Möten har också ägt rum med ledningarna för Sveriges Television AB och Sveriges Radio AB.

Utöver ovanstående har jag haft kontakter med KB-utredaren som haft till uppdrag att göra en översyn av Kungl. Biblioteket, dess verksamhet och arbetsformer (dir. 2002:156).

Den tekniske chefen vid Statens ljud- och bildarkiv, Martin Jacobson, har för utredningens räkning sammanställt en teknisk rapport. En teknikgrupp bestående av företrädare för Statens ljud- och bildarkiv, Sveriges Television AB, Sveriges Radios Förvaltnings AB och TV4 AB har bistått vid utarbetandet av denna rapport. Jag och sekreteraren har haft fem sammanträden med teknikgruppen. Medarbetare från Statens ljud- och bildarkiv har försett mig med faktauppgifter.

2 Statens ljud- och bildarkivs problembeskrivning

2.1 Migrering av de analoga samlingarna

Statens ljud- och bildarkivs samlingar omfattar i speltid räknat mer än 4,7 miljoner timmar av ljud och rörliga bilder. Den största delen består av analoga magnetband med begränsad hållbarhet och de tekniska systemen som används för att avläsa informationen genomgår successiva generationsväxlingar. Statens ljud- och bildarkiv har material på mer än 50 olika ljud- och videosystem, som sinsemellan inte är kompatibla. Kombinationen av den fysiska bärarens korta livslängd och den snabba omloppstiden för de tekniska formaten innebär, som framgår av den tekniska rapporten, att inspelningarnas faktiska livslängd är begränsad. De undersökningar som Statens ljud- och bildarkiv har gjort visar tydligt att för vissa format är det endast fråga om ett par år innan materialet kan anses vara förlorat.

Statens ljud- och bildarkiv har sedan länge insett svårigheterna med att försöka bevara inspelningarna i den fysiska form som de har idag. Det är i stället det inspelade informationsinnehållet som genom migrering till nya digitala format och nya bärare kan fås att leva vidare till kommande generationer.

Erfarenheterna från den omkopiering som Statens ljud- och bildarkiv utifrån nuvarande resurser har kunnat göra, visar att migrering i den omfattning som det här måste bli fråga om är oerhört resurskrävande. Mycket av arbetet måste ske genom manuella insatser. Statens ljud- och bildarkiv har därför ansett att det är ytterst betydelsefullt att en sådan överföring endast behöver göras vid ett tillfälle. Strategin har därför varit att ta fram ett system, det automatiserade audiovisuella arkivet, som genom datoriserade rutiner kan sköta kommande migrering med ett minimum av manuella insatser. Detta förutsätter en digital hantering, materialet måste därför i ett första skede migreras från analoga till digitala informationsbärare.

Statens ljud- och bildarkiv har genom sina pilotprojekt visat att det finns digitala masslagringssystem som efter viss anpassning kan motsvara de krav som ställs på ett digitalt audiovisuellt arkiv. Förutsättningarna finns således för att migreringen i den här omfattningen kan bli en engångsinsats, och att framtida migreringsinsatser snarare kan skötas genom automatiserade överföringar.

Om inte en storskalig digitaliseringsprocess initieras kommer med all säkerhet inspelningarna i Statens ljud- och bildarkivs samlingar att förstöras osystematiskt och oplanerat och inte som resultat av ett genomtänkt urval. Forskningen kommer därvid att gå miste om ett viktigt källmaterial för den framtida förståelsen av vår tid och vårt samhälle.

I de fall där upphovsrätten kan lösas kan materialet även göras tillgängligt för kunskapsinhämtande, för studiecirklar, i undervisning m.m.

2.2 Insamling av radio- och TV-sändningar

Som framgår av kap. 5 har utbudet ökat kraftigt de senaste åren, framför allt på televisionssidan.

Leveransplikten för radio- och televisionssändningar är kopplad till programbolagens skyldighet att, för andra juridiska ändamål, framställa inspelningar av det totala sändningsflödet (Se avsn. 4.4). Denna koppling har i första hand setts som en praktisk lösning, eftersom det inte har ansetts vara rimligt att kräva av programbolagen att de skall framställa särskilda kopior för arkiveringsändamål. Det har inte heller ansetts rimligt att kräva att programbolagen skall frånhända sig sina originalinspelningar.

Kopplingen till referensbandningen innebär att Statens ljud- och bildarkiv ca sju månader efter sändningstillfället skall få in den totala sändningen från de leveranspliktiga kanalerna. Systemet med att referensbanden också skall utgöra pliktexemplar har blivit allt mer problematiskt för Statens ljud- och bildarkiv, huvudsakligen av följande skäl:

1. Leverans sker även av stora mängder dubblerat material, dvs. i första hand reprisar. För vissa kanaler, t.ex. filmkanalerna, är det ett stort problem eftersom man där sänder samma innehåll vid ett stort antal tillfällen. Statens ljud- och bildarkivs undersökningar visar att det dessutom i stor utsträckning är samma programinnehåll, t.ex. utländska komediserier, som sänds i

olika programkanaler. Då sändningarna löpande bandats på VHS-kassetter kan inte Statens ljud- och bildarkiv i efterhand gallra enskilda program.

2. Hos de sändande bolagen är pliktexemplarsbandningen ofta en lågprioriterad verksamhet. Den sköts i många fall slarvigt, och utrustningen underhålls inte, vilket kan innebära att inspelning helt uteblir eller att de levererade banden kan sakna ljud och/eller bild. Då Statens ljud- och bildarkiv erhåller banden långt efter sändningstillfället har man ingen möjlighet att påverka kvaliteten på inspelningarna. De åtgärder som ljud- och bildarkivet kan göra är att informera kanalerna löpande när fel upptäcks.
3. De fysiska bärarna, banden, är ofta av lägsta kvalitet,
4. Den tekniska inspelningsnivån är ofta mycket låg, en ren loggningskvalitet.

Sammantaget medför dagens system att Statens ljud- och bildarkiv på televisionsområdet får leveranser som i stora delar består av identiskt material, som är bristfälligt inspelat på en mycket låg teknisk kvalitet och på bärare som inte är lämpliga för långtidsbevarande.

3 Statens Ljud- och bildarkiv – verksamhet och organisation

Bakgrund

En kansliordning om pliktleveranser för tryckta skrifter infördes efter fransk modell redan från år 1661. Den föreskrev att allt som framställdes vid Sveriges tryckerier skulle lämnas i två exemplar till det kungliga kansliet, varav det ena exemplaret skulle förvaras vid Riksarkivet och det andra vid Kungl. Biblioteket.

Vid slutet av 1800-talet började tekniken ge möjlighet att spela in och lagra ljud och rörliga bilder. Ljud- och bildmedierna utvecklades och marknaden för filmer, fonografcyllindrar och grammofonskivor tog fart. I början fanns ingen ordnad systematisk arkivering av dessa nya medier. Det skulle dröja flera decennier innan någon på allvar tog sig an denna uppgift. Stiftelsen Filmhistoriska samlingarna byggde fr.o.m. mitten av 1930-talet upp en filmarkiv, som 1964 togs över av Svenska Filminstitutet.

1958 startades Nationalfonoteket som en egen avdelning inom Kungl. Biblioteket. Därigenom kunde leveranser från de stora skivbolagen samlas in. Verksamheten var frivillig och omfattade större delen av den svenska skivproduktionen vid denna tid.

Sveriges Radio AB har genom åren systematiskt byggt upp programarkiv för radio och sedermera för television.

Forskare och politiker började i slutet på 1960-talet att reagera mot gallringsprinciperna vid Sveriges Radio AB:s programarkiv och mot att samlingarna var svårtillgängliga för forskning. 1967 beslutades därför att Dataarkiveringskommittén skulle ”utreda frågor om arkivering m.m. av fonogram, den automatiska databehandlingens media och övriga lagringsmedia tillhörande informationsbehandlingens område”. Ett tilläggsdirektiv 1972 innehöll bl.a. formuleringen att Dataarkiveringskommittén även skulle ”utreda allmänna arkiveringsproblem sammanhängande med ljud- och bildupptagningar”.

Dataarkiveringskommittén ansåg i sitt slutbetänkande *Bevara ljud och bild* (SOU 1974:94) det vara av ”stor vikt att information, opinionsbildning, kulturella framställningar m.m. som läggs fram inför offentligheten genom de moderna medierna såsom radio, television, fonogram, film och videogram blir bevarade i en omfattning som någorlunda svarar mot vad som är fallet med tryckta skrifter”. För att garantera detta föreslogs att pliktexemplarslagen utvidgades till att gälla även vissa ljud- och bildupptagningar.

Kommittén förordade även att en särskild arkivinstitution skulle inrättas som mottagare av pliktexemplaren. Genom kommitténs förslag lades grunden för en utvidgning av pliktexemplarslagen samt inrättandet av det dåvarande Arkivet för ljud och bild (ALB) som en fristående nationell arkivinstitution för audiovisuellt material. Myndigheten bytte 2001 namn till Statens ljud- och bildarkiv.

3.1 Uppdrag och mål

Statens ljud- och bildarkiv är en statlig myndighet med uppdrag att ansvara för det långsiktiga bevarandet och tillhandahållandet av det i Sverige tillgängliga utbudet av inspelat ljud och rörliga bilder. Statens ljud- och bildarkiv har således det nationella ansvaret för de audiovisuella medierna i Sverige. Verksamheten grundar sig huvudsakligen på bestämmelser i pliktexemplarslagen.

I uppdraget ingår även att samla in andra inspelningar som kan vara av betydelse för framtiden. Statens ljud- och bildarkiv lyder under Utbildningsdepartementet och skall tillsammans med övriga forskningsbibliotek och arkivinstitutioner spela en central roll för forskningens infrastruktur och för informationsförsörjningen i landet genom att göra samlingarna tillgängliga för forskning. Inom den del av forskningspolitiken som avser forskningsbibliotek och arkiv, till vilken Statens ljud- och bildarkiv hör, har detta övergripande mål preciserats till att: Förbättra informationsförsörjningen inom forskningen och öka tillgängligheten till svenskt tryck, ljud och rörliga bilder.

Statens ljud- och bildarkivs uppdrag är indelat i två verksamhetsgrenar: Förvärva och bevara samt Beskriva och tillhandahålla. Målet för verksamhetsgrenen Förvärva och bevara är att pliktexemplar av ljud- och bildupptagningar skall levereras och bevaras med största möjliga fullständighet. Målet för verksamhetsgrenen Beskriva och

tillhandahålla är att bevarat material skall vara katalogiserat med högsta kvalitet samt att öka samlingarnas tillgänglighet.

3.2 Organisation

Statens ljud- och bildarkiv leds av en generaldirektör. Myndigheten är organiserad med en stabsfunktion, en administrativ enhet och en personalenhet samt fem sakenheter: förvärvsenheten, katalog-enheten, teknikenheten, enheten för forskarservice och IT-enheten. Myndigheten finansieras med statsanslag som under 2004 uppgår till 41,8 miljoner kronor.

Myndigheten har en styrelse med begränsat ansvar. Styrelsen utses av regeringen och har i huvudsak en rådgivande funktion. Den beslutar enbart i frågor om årsredovisning, delårsrapport, budgetunderlag, revisionsärenden och föreskrifter. Styrelsen består av ordförande, myndighetschefen samt fem ledamöter. Myndigheten representeras även av två personalföreträdare vid styrelsemötena.

Den 1 januari 2004 hade ljud- och bildarkivet 64 personer anställda varav 6 var visstidsanställda.

Statens ljud- och bildarkiv har sina lokaler på Karlavägen i Stockholm. Arkivmagasinen är specialinredda och har ett klimat som är anpassat för långtidsförvaring av magnetband.

3.3 Verksamhet och arbetsformer

3.3.1 Förvärva

Det leveranspliktiga utbudet delas i pliktexemplarslagen och hos Statens ljud- och bildarkiv in i följande kategorier: film, videogram, fonogram, multimedier, radio- och TV-sändningar samt lokala privatmedier.

Upptagningar av ljudradio- och televisionsprogram

Bandningen hos programbolagen sker löpande och Statens ljud- och bildarkiv har, när dessa i egenskap av pliktexemplar levererats, svårigheter att vid leveranstillfället hinna med att företa gallring och urval. Det är först när materialet skall omkopieras som frågan i realiteten kan aktualiseras.

Närradio, kommersiell lokalradio samt kabel-TV, dvs., televisionssändningar som förs direkt ut i ett kabelnät från till exempel en studio levereras i urval. I denna kategori återfinns nästan uteslutande lokala sändningar. S.k. vidaresändningar via kabel är undantaget leveransplikt liksom radio- och televisionssändningar på Internet. Pliktexemplar av televisionssändningar har uteslutande levererats som videokassetter i olika format. För Sveriges Radio AB har leveranserna skett på ljudband. Fr.o.m. januari 1993 infördes ett digitalt bandningsformat för Sveriges Radio AB:s rikstäckande sändningar.

I avsnitt 10.1 redogörs närmare för de avtal som Statens ljud- och bildarkiv har tecknat med Sveriges Radio AB och Sveriges Television AB.

I kapitel 6 beskrivs mer utförligt utvecklingen på radio- och televisionsområdet. Här kan bara konstateras att detta material utgör den ojämförligt största volymen av Statens ljud- och bildarkivs samlingar, och att alla tecken tyder på att andelen kommer att växa. År 2003 levererades 42 321 objekt innehållande radio och televisionsmaterial. Av dessa utgjorde 8 780 objekt från urvalsveckorna för de privata lokalmedierna, vilket motsvarar 90–100 procent av det kända utbudet. 20 600 objekt bestod av material från TV4, satellit-TV och markbunden digital-TV, vilket motsvarar 90 procent av det kända utbudet. Om man räknar antalet levererade objekt utgjorde radio- och televisionsmaterialet mer än 70 procent av myndighetens totala pliktleveranser.

Film

Vid bevakning av filmutbudet förlitar sig Statens ljud- och bildarkiv främst på den information som Statens biografbyrå tillhandahåller över de filmer som anmäls för granskning. Pliktleveranser av film skall ske högst en månad efter filmens premiärdatum.

Alltsedan starten av Statens ljud- och bildarkivs verksamhet överförs pliktlevererat filmmaterial till videokassetter av olika system via s.k. filmscannrar. Efter videoöverföring återsänds filmaterialet till leverantören. Perioden 1984 till 1994 användes för svensk film entums videoband, och fr.o.m. 1995 överförs den till digitala videokassetter. Utländsk pliktlevererad film lagrades från starten på olika format. Fr.o.m. 1995 överförs utländsk film till S-VHS.

Antalet levererade filmer har hållit sig i stort sett konstant under de senaste åren. År 2003 levererades 608 filmer som pliktexemplar, vilket motsvarar 60 procent av det kända utbudet. Denna procent-sats är baserad på kalenderår. Över tid levereras även här ca 90 procent av utbudet. Däri inkluderas även reklamfilmer och s.k. trailers. För den kommersiella filmen levereras i de flesta fall även samma innehåll i form av ett eller flera videogram.

Fonogram och multimedier

Fonogram- och multimediamarknaden överblickas genom att Statens ljud- och bildarkiv bevakar bolagens releaseblad och genom besök på hemsidor med information om utbudet. En annan viktig källa till information om utgivningen är facktidskrifter och organisationen *Nordic Copyright Bureau* (NCB). De flesta leverantörerna av multimedie- och fonogramprodukter skickar sina nya utgåvor löpande.

Fonogram- och multimedieutbudet är relativt konstant med bara små variationer mellan åren. Under 2003 levererades 3 515 fonogram och 406 multimedier till Statens ljud- och bildarkiv, vilket motsvarar 83 respektive 93 procent av det kända utbudet.

Videogram

Statens ljud- och bildarkiv bevakar utbudet genom framförallt branschtidningar, biografbyråns diarium, distributörernas utgivningsinformation samt genom inarbetade kontakter med organisationer och företag. Kännedom om hyr- och köpmarknaden kan betecknas som mycket god för videogram, medan området beställningsvideo är mer svåröverskådligt. Pliktlevererad video (inklusive DVD) levereras som fullständig utgåva. Videogramutbudet ligger på en relativt jämn nivå. År 2003 levererades 4 541 pliktexemplar av videogram till Statens ljud- och bildarkiv, vilket motsvarar 99 procent av det kända utbudet.

Täckningsgraden för leveranspliktigt material

Under de gångna 25 åren har Statens ljud- och bildarkiv upparbetat kontakter med de stora leverantörerna och har fungerande rutiner. Trots detta måste mycket tid ägnas åt inkrävning av pliktexemplar. För de medier som samlas in i ett fyraveckorsurval skall samtliga sändande organisationer informeras om vilka urvalsveckor som gäller, dessutom krävs det ofta påminnelser både i form av telefonsamtal och brev.

Insatserna medför att en stor andel av det leveranspliktiga utbudet levereras. För elva av totalt fjorton mediekategorier låg täckningen år 2003 på mellan 90 och 100 procent.

Andra förvärv

I förordningen (1996:503) med instruktion för Statens ljud- och bildarkiv anges att myndigheten även som deposition eller gåva får ta emot eller på annat sätt förvärva ljud- och bildupptagningar. Detta s.k. förvärvade material faller emellertid inte under pliktexemplarslagens stadganden.

Forskarförfrågningar resulterar ofta i förvärv från Sveriges Radio AB, Sveriges Television AB eller från Svenska Filminstitutet. Statens ljud- och bildarkiv tar hand om samlingar som hotas av utplåning vid till exempel lokalförändringar hos produktionsbolag och institutioner, eller när privata samlingar riskerar att förstöras eller skingras. Regelbundna erbjudanden om donationer kommer från företag, institutioner och allmänhet. Statens ljud- och bildarkiv bedriver även uppsökande verksamhet, men tar dock i princip inte hand om depositioner.

Även om de flesta förvärven handlar om upptagningar lagrade på olika ljud- och videosystem innehar Statens ljud- och bildarkiv även en del film på filmbas dvs. film på filmrulle. Totalt rör det sig om 2 700 filmer i formaten 35 mm, 16 mm och 8 mm. De flesta av dessa är undervisnings- och beställningsfilmer. Den största enskilda samlingen är en donation från Mediecenter, som innehåller 1 911 undervisningsfilmer i formatet 16 mm.

Av resursskäl har myndigheten inte kunnat bevaka ljud- och bildmaterial på Internet i den omfattning som man önskat. En undersökning som Statens ljud- och bildarkiv utförde år 2000 visade att det vid den tidpunkten förekom ett relativt begränsat ut-

bud av unika ljud och rörliga bilder på Internet. Huvudsakligen rörde det sig om sådana inspelningar som även gjordes tillgängliga via de traditionella distributionskanalerna. En viss insamlingsverksamhet pågår dock för de musikfiler som är tillgängliga på nätet.

Antalet förvärvade upptagningar varierar kraftigt mellan olika år. För år 2003 förvärvades 4 632 objekt utanför pliktexemplarslagen. Räknat över den senaste femårsperioden utgör förvärvat material nästan tolv procent av den totala accessionen hos myndigheten.

3.3.2 Bevara

Dataarkiveringskommittén ansåg i betänkandet *Bevara ljud och bild* (SOU 1974:94) förutsättningarna för att bevara ljud- och video-upptagningar i form av magnetband vara relativt goda. För att undersöka livslängden hos magnetband inledde Statens ljud- och bildarkiv tillsammans med Riksarkivet och Statens provningsanstalt omfattande tester med bl.a. påskyndad åldring. Det visade sig dock vara svårt att få fram praktiskt användbara resultat. Då de tekniska systemen, framför allt på videosidan, visade en kort livslängd intog Statens ljud- och bildarkiv ståndpunkten att det säkra sättet att bevara innehållet i samlingarna var att kopiera över informationen till nya informationsbärare och nya tekniska system.

Sedan 1994 har ett större projektarbete pågått med att rädda pliktexemplaren från Sveriges Television AB som innehåller programbolagets fullständiga utsändningar från perioden juli 1978 till oktober 1982. Sammanlagt rör det sig om ca 25 000 videokassetter som förts över till digitala informationsbärare. Arbetet med Sveriges Television AB:s rikssända program blev klart under 2003. Då inleddes även en överföring av Sveriges Television AB:s svenska produktioner mellan åren 1984 till 1987 lagrade på entumsband. Inspelningarna är av återutsändningsbar kvalitet och förs över till digitala informationsbärare. Denna verksamhet, som helt bygger på manuella rutiner, är mycket resurskrävande. Eftersom överföringen har tvingats ske med de begränsade personalresurser som stått till buds, har räddningsarbetet tagit mycket lång tid.

3.3.3 Beskriva

Verksamhetsgrenen Beskriva utgörs främst av uppgifterna att katalogisera det ljud- och bildmaterial som myndigheten förvarar. Målet är att bevarat material skall vara katalogiserat med högsta kvalitet.

Statens ljud- och bildarkiv bedriver löpande katalogisering av filmer, videogram, fonogram, multimedier samt rikssända radio-program. Övrigt material finns sökbart genom en enklare registrering som görs vid Statens ljud- och bildarkiv och som för radio och television till största delen bygger på den dokumentation som hämtas från programbolagen i digital form. Följande databaser finns utlagda på Statens ljud- och bildarkivs hemsida på Internet:

- Svensk fonogramförteckning.
- Svensk film- och videoförteckning.
- Svenska interaktiva multimedier.
- Svenska 78-varvsskivor.
- Statens ljud- och bildarkivs bibliotek.

Under år 2003 registrerades 5,6 miljoner träffar från externa besökare på hemsidan, de flesta besökare utnyttjar databaserna till att söka fram information om arkivets samlingar. Statens ljud- och bildarkivs databaser används av såväl forskare som allmänhet.

Radio- och televisionssändningar

Det huvudsakliga sökinstrumentet för Sveriges Television AB:s sändningar är den databas som producerats av Tevearkivet (programarkivet vid Sveriges Television AB). Statens ljud- och bildarkiv har utöver egna databaser även uppkoppling mot katalogerna vid Sveriges Television AB, Sveriges Radio AB och Utbildningsradion AB vilka kan nås från forskarexpeditionen. Sökningar i Sveriges Television AB:s och Utbildningsradion AB:s kataloger får enligt överenskommelser med programbolagen endast utföras av Statens ljud- och bildarkivs personal och forskare. Anledningen är att samma kataloginformation hos respektive programbolag är avgiftsbelagd.

När nya televisionskanaler tillkommer, vilka i regel saknar egna databaser med kataloginformation, registreras dessa kanaler idag i allt större utsträckning genom att Statens ljud- och bildarkiv mot-

tager dataläsliga tablåer från televisionstationerna. Dagens televisionregistrering bygger helt på den information som tillhandahålls av televisionsbolagen. Registreringsposterna över televisionssändningarna saknar t.ex. ämnesklassning och information om innehåll i nyhetssändningarna. Registrering av pliktlevererade televisionssändningar sker ca sex månader efter sändningsdatum. Förvärvade televisionssändningar finns registrerade på skilda nivåer. För Sveriges Television AB:s program har i vissa fall information från Tevearkivets databas förts in, i andra fall finns enbart uppgift om titel, kanal och datum registrerat.

Nya katalogiseringsregler

Beskrivning och katalogisering av detta mycket heterogena och omfattande material är en stor uppgift för Statens ljud- och bildarkiv. Katalogverksamheten har successivt vuxit fram, nya databaser har skapats för tillkommande medier. Floran av mindre, specialutformade, databaser har blivit alltmer vildvuxen och sökmöjligheterna har blivit alltmer svåröverskådliga för användarna. Detta har föranlett Statens ljud- och bildarkiv att göra en heltäckande genomlysning av katalogfrågorna. Användarnas behov av enkla och lätt tillgängliga sökmöjligheter har varit styrande för de förslag som nu tas fram inom Statens ljud- och bildarkiv. För att tillgodose dessa behov var man tvungen att ta fram ett nytt enhetligt format för samtliga databaser. Det nya formatet, som kommer att föreligga under 2004, är baserat på nya specialframtagna katalogiseringsregler för alla de ljud- och bildmedier som Statens ljud- och bildarkiv har i sina samlingar. De nya reglerna bygger på Katalogiseringsregler för Svenska bibliotek (KRS). Den främsta anledningen till detta är arkivets ambition att så mycket kataloginformation som möjligt skall göras sökbar via det nationella biblioteksdatasystemet (LIBRIS). En annan utgångspunkt är att det nya formatet skall vara anpassat till en digital hantering också av ljud- och bildmaterialet, så att detta i form av digitaliserade filer skall kunna länkas direkt till kataloginformationen.

3.3.4 Tillhandahålla

Nuvarande praxis

Fokus på tillhandahållandet har sedan myndigheten startades legat på forskningens behov.

Som framgår av avsnitt 4.2 är det enligt 16 § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (fortsättningsvis benämnd upphovsrättslagen) tillåtet för vissa bibliotek och arkiv, däribland Statens ljud- och bildarkiv, att utan upphovsmannens medgivande göra kopior för tre ändamål: forskning, bevarande och komplettering.

Vid sidan av den högre akademiska forskningen godkänner Statens ljud- och bildarkiv annat självständigt arbete på universitet, högskolor och andra eftergymnasiala utbildningar. Som likställt med forskning bedöms även faktainhämtning för journalistiskt arbete, utredningar, föredrag och konstnärlig verksamhet som till exempel manusarbete, teateruppsättningar, filmproduktion och konserter. Forskningsresultatet skall dokumenteras efter avslutad forskning.

De forskare som använder Statens ljud- och bildarkivs samlingar är i första hand verksamma inom humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen. Filmvetenskap och journalistik är exempel på två områden där forskningen i hög grad har behov av Statens ljud- och bildarkivs tjänster. Men även företrädare för andra humanistiska discipliner som litteraturvetenskap och historia är ofta förekommande användare.

För att få tillgång till samlingarna måste en anmälan av forskningsändamål göras. Det önskade materialet överförs avgiftsfritt till studiekopior på VHS eller ljudkassett. Studier kan bedrivas i Statens ljud- och bildarkivs lokaler i Stockholm eller på något av de närmare fyrtio svenska universitets- och folkbibliotek samt vid de fem nordiska institutioner som har godkänts för fjärrlån av myndigheten. I Statens ljud- och bildarkivs lokaler finns möjlighet att boka enskilda uppspelningsrum, grupprum eller videograf för upp till 40 personer. Hemlån eller kopiering av materialet är inte tillåtet. I forskarexpeditionen finns terminaler, där forskare och allmänhet kan söka i Statens ljud- och bildarkivs databaser. Vissa databaser är också tillgängliga via Statens ljud- och bildarkivs hemsida på Internet.

På begäran från forskare kan Statens ljud- och bildarkiv beställa svenskt material från andra arkiv, företrädesvis arkiven vid Sveriges Radio AB, Sveriges Television AB och Svenska Filminstitutet. Genom fjärrlånesamarbete med Statens Mediesamling vid Statsbiblioteket i Århus (Danmark), Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana (Norge) och TV-arkivet vid YLE i Helsingfors (Finland), har forskare vid Statens ljud- och bildarkiv även tillgång till danska, norska och finska ljud- och bildsamlingar.

Det sker en kontinuerlig ökning av antalet forskningsprojekt och forskare år från år.

Under 2003 registrerades 739 nya forskningsprojekt och 1 019 nya forskare.

Annan användning

Ett av målen för tillhandahållandet vid Statens ljud- och bildarkiv är att öka tillgängligheten till samlingarna. Arkivet har därför genom avtal med upphovsrättsorganisationerna på musikområdet skapat möjlighet att för allmänheten spela upp inspelad musik på plats i lokalerna. Genom andra avtal kan Statens ljud- och bildarkiv i sina lokaler även fritt tillhandahålla ett antal samlingar av rörlig bild. Bland dessa kan nämnas journalfilmer från Svensk Filmindustri (SF), Kinocentralen och Nordisk tonofilm, experimentell film från Stiftelsen Filmform, samt ett antal dokumentär- och beställningsfilmer.

3.3.5 Internationellt samarbete

Statens ljud- och bildarkiv deltar i internationellt utbyte med sina systerarkiv i andra länder. Under det svenska ordförandeskapet i den Europeiska unionen 2001 organiserade Statens ljud- och bildarkiv ett seminarium under rubriken *Safeguarding the European audiovisual heritage – working together*. Syftet var att skapa ett europeiskt nätverk av nationella institutioner med ansvar för bevarandet av det europeiska audiovisuella kulturarvet.

Seminarier ledde till att tio europeiska nationella audiovisuella arkiv den 28 november 2002 undertecknade ett *Statement of intent by European national audiovisual archives on strategic co-operation*. Undertecknade länder var förutom Sverige: Storbritannien,

Tyskland, Österrike, Danmark, Italien, Nederländerna, Spanien och Schweiz.

Samarbetet inom gruppen av nationella audiovisuella arkiv omfattar sju huvudområden: standarder för tillgänglighet, ansvar för bevarande, ansvar för insamlande, gemensamma sökmöjligheter, upphovsrättsfrågor, frågor om autenticitet samt slutligen möjligheterna till s.k. benchmarking, dvs. kvalitetsjämförelser mellan de olika institutionerna. Arbetet bedrivs under namnet *Standing Council of European National Audiovisual Archives* (SCENAA) och innebär ett steg mot en närmare samverkan mellan de nationella audiovisuella arkiven i Europa.

Statens ljud- och bildarkiv deltar även i internationellt samarbete mellan audiovisuella arkiv inom ramen för *The International Association of Sound and Audiovisual Archives* (IASA) och i samarbete mellan televisionsarkiv inom ramen för *The International Federation of Television Archives* (FIAT/IFTA).

4 Lagstiftning

4.1 Pliktexemplarslagen

Grundläggande principer

Pliktexemplarslagen har av tradition byggt på fullständighetsprincipen. Urvalet skall noga definieras i lagstiftningen och så få gallrings- och urvalsbedömningar som möjligt skall överlåtas på myndigheter eller enskilda tjänstemän. I lagen finns därför i detalj angivet de kriterier som skall vara uppfyllda för att leveransplikt skall uppstå.

Nuvarande lagstiftning

Enligt lagen skall följande material levereras till Statens ljud- och bildarkiv:

- det totala utbudet från Sveriges Radio AB, Sveriges Television AB, Utbildningsradion AB och TV 4 AB, samt digitala marknäsända kanaler,
- det totala utbudet av TV-program till allmänheten som förmedlas från annat svenskt programföretag genom satellitsändningar som utgår från Sverige,
- ett urval om högst fyra kalenderveckor per år för vissa lokala televisions- och radiosändningar (närradio, privat lokalradio, kabel-TV och radiotidningar),
- alla filmer som visas offentligt i Sverige,
- film eller videogram som har anmälts till granskning hos Statens biografbyrå och därvid inte godkänts för visning,
- videogram som har gjorts tillgängliga för allmänheten i Sverige i minst fem exemplar,

- fonogram och s.k. multimedier som har mångfaldigats i Sverige i minst 50 exemplar och som har gjorts tillgängliga för allmänheten,
- fonogram och s.k. multimedier som har mångfaldigats utomlands och importerats till Sverige i minst 50 exemplar och som rör svenska förhållanden.

För de lokala radio- och televisionssändningarna (förutom Sveriges Radio AB, Sveriges Television AB och TV 4 AB), radiotidningarna och lokalsänd kabel-TV fastställer Statens ljud- och bildarkiv fyra kalenderveckor per år, upptagningarna från dessa veckor levereras sedan till arkivet.

Då pliktexemplarslagen utvidgades 1979 var tanken att leveransplikten skulle omfatta i stort sett alla i Sverige offentliggjorda ljud- och bildupptagningar: radio och television, filmer, videogram och fonogram. Med dagens mått var utbudet då av relativt blygsam omfattning. Sveriges Radio AB hade i stort sett monopol på eter-sändningar, vilket innebar att antalet programkanaler var mycket begränsat. Videomarknaden hade inte kommit igång på allvar. Ambitionen om ett fullständigt bevarande var därför möjlig att upprätthålla. Sedan dess har medielandskapet drastiskt förändrats. Nya distributionsformer som satellit-TV, närradio, kommersiell lokalradio, och lokala kabel-TV-sändningar har medfört en mycket kraftig ökning av utbudet på ljud- och bildområdet. Då leveransplikt skulle införas för dessa nya distributionsformer år 1994 valde man av praktiska och ekonomiska skäl att frångå fullständighetsprincipen. I stället för total leveransplikt gavs Statens ljud- och bildarkiv rätt att kräva in ett urval om högst fyra kalenderveckor per år för de privata lokalmedierna (närradio, privat lokalradio, lokal kabel-TV samt radiotidningar).

Filmer

Alla filmer, både svenska och utländska, som visas offentligt är leveranspliktiga. Med offentlig visning menas inte bara biografvisningar, utan även filmvisningar på t.ex. museer, bibliotek och hembygdsgårdar. Pliktlevererat filmmaterial samt reklamfilm levereras på filmbas till Statens ljud- och bildarkiv, där de överförs till video via s.k. filmscannrar. Efter videoöverföring återsänds filmmaterialet till leverantören.

Fonogram och multimedier

För fonogram och multimedier gäller leveransplikten sådana produktioner som är framställda i en upplaga om minst 50 exemplar och som har svensk anknytning.

Videogram

Videogram (videokassetter, DVD m.m.) omfattas av pliktexemplarslagen om de framställts och offentliggjorts i fler än fem exemplar. Här utgår lagstiftningen från upphovsrättslagens definition av offentliggörande vilken innebär att även försäljning av videogram i en större slutna krets är grund för leveransplikt. Pliktlevererad video (inklusive DVD) levereras som fullständig utgåva. Om utgåvan ändras, t.ex. genom att omslaget förändras, skall även den nya utgåvan levereras till Statens ljud- och bildarkiv.

Upptagningar av ljudradio- och televisionsprogram

Leveransplikten för radio- och televisionsprogram är kopplad dels till lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden, dels till radio- och TV-lagen (1996:844). I båda fallen grundas leveransplikten på de upptagningar som programbolagen har skyldighet att göra för andra juridiska ändamål, de s.k. referensbanden. Det är i allmänhet fråga om en löpande bandning av det totala sändningsutbudet, inkl. repris, på- och avannonser, reklamslag mm. Statens ljud- och bildarkiv kan inte föreskriva hur inspelningarna skall gå till, vilken teknisk standard eller kvalitetsnivå som skall användas. Referensbandningarna har hos vissa programbolag låg prioritet, och eftersom skyldigheten att leverera inträder först sex månader efter sändningstillfället, kan det vara svårt att återskapa material som har försumrats vid inspelningen.

Total leveransplikt gäller för utbudet från Sveriges Radio AB, Sveriges Television AB, Utbildningsradion AB, TV4 AB samt satellitsänd television som utgår från Sverige och som förmedlas till allmänheten från svenskt programföretag.

För att förse det svenska pliktexemplarssystemet med radio- och televisionssändningar finns bestämmelser i pliktexemplarslagen. Av lagens 18 § framgår att de ljudradio- och televisionsprogram som

skall spelas in också skall lämnas som pliktexemplar. Även för ljudradio- och televisionsprogram som svenskt programföretag får sända med stöd av tillstånd enligt 2 kap. 2 § första stycket radio- och TV-lagen skall pliktexemplar lämnas av varje sändning. Regeln siktar in sig på sändningstillstånd som meddelas av regeringen dvs. tillstånd att sända radio- och televisionsprogram till hela landet och tillstånd att sända ljudradioprogram till utlandet. Till denna kategori räknas också tillstånd att bedriva digitala ljudradiosändningar

För sändningar från närradio, privat lokalradio och kabel-TV tillämpas ett urvalsförfarandet med inkrävning av fyra veckor per år. Urvalsförfarandet gäller även taltidningar. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer beslutar under vilken tid leveransplikten inträder. Genom 7 a § i förordningen (1993:1439) om pliktexemplar av dokument har föreskriftsrätten rörande urvalsförfarandet delegerats till Statens ljud- och bildarkiv. Av delegeringen följer att Statens ljud- och bildarkiv kan bestämma ett lägre antal veckor än fyra. Möjlighet finns också att ge dispenser från kravet på leverans.

4.2 Upphovsrättslagen

Framställning av exemplar inom arkiv och bibliotek

Av 16 § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk framgår att vissa i lagen angivna arkiv och bibliotek har rätt att framställa exemplar av skyddade verk för specifikt angivna ändamål. Rätten till exemplarsframställning gäller mångfaldigande av alla typer av verk utom datorprogram. Exemplarsframställning får bl.a. ske för bevarande-, kompletterings-, eller forskningsändamål.

För att samlingar hos arkiv och bibliotek skall kunna bevaras intakt är det alltså tillåtet att kopiera material för *bevarandeändamål*. Det kan t.ex. ske genom mikrofilmning för att bevara material som på grund av ålder annars skulle gå sönder eller för att fysiskt minska materialet så att det skall ta mindre plats. Det finns ingenting i lagtexten som begränsar vilket material som får kopieras för bevarandeändamål, undantaget datorprogram.

Med exemplarsframställning för *kompletteringsändamål* avses två situationer, nämligen (1) när ett exemplar av ett verk är ofullständigt eller (2) när ett exemplar inte kan köpas i handeln och kopie-

ringen sker hos ett arkiv eller bibliotek som har rätt att få plikt-exemplar av den aktuella produkttypen (2 § upphovsrättsförordningen (1993:1212)).

Slutligen tillåter bestämmelsen även exemplarsframställning för *forskningsändamål*.

För den exemplarsframställning som sker enligt ovan angivna ändamål får vilken teknik som helst användas, exempelvis fotokopiering, scanning in i en databas eller bandinspelning.

Statens ljud- och bildarkiv hör till de arkiv och bibliotek som är berättigade att framställa exemplar med stöd av 16 § upphovsrättslagen.

I det här sammanhanget kan även nämnas ett nyligen lagt förslag från Justitiedepartementet (Ds 2003:35, *Upphovsrätten i informationsambället – genomförande av direktiv 2001/29/EG, m.m.*) I departementspromemorian föreslås införandet av en ny s.k. avtalslicens för att underlätta för vissa bibliotek och arkiv att överföra och sprida exemplar i digital form om avtalslicens gäller. Om förslaget blir verklighet innebär det en möjlighet att med stöd av den nya bestämmelsen kunna sända material med e-post eller skicka över en diskett med materialet om ett avtal har ingåtts enligt den nya avtalslicensbestämmelsen. Har ett sådant avtal ingåtts ger det även rätt för arkivet att förfoga över material, i enlighet med de villkor som bestäms i avtalet, från upphovsmän som inte företräds av den avtalslutande organisationen. Förslaget har varit ute på remiss. En proposition planeras till hösten 2004.

Bevarande av upptagningar

Det finns ytterligare en bestämmelse i upphovsrättslagen som har betydelse för Statens ljud- och bildarkivs verksamhet, nämligen 26 e §.

För att en statlig myndighet (främst Granskningsnämnden för radio och TV) skall kunna utöva tillsyn över radio- och televisionsföretags sändningar får utsända program spelas in av radio- och televisionsföretagen. Upptagningar som sker av denna anledning får med ett undantag endast användas för tillsynsändamål. Undantaget framgår av 26 e § andra stycket upphovsrättslagen. Enligt detta får upptagningarna bevaras i Statens ljud- och bildarkiv om de har dokumentariskt värde

4.3 Personuppgiftslagen

Personuppgiftslagen (1998:204) som är en direkt följd av EU-direktivet (95/46/EC) om skydd för enskilda personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter, är teknikoberoende och reglerar hanteringen av personuppgifter. Behandling av personuppgifter som inte sker med stöd av lagen är otillåten. Den skall tillämpas på all automatiserad behandling av personuppgifter och viss manuell behandling av personuppgifter. Syftet med lagen är att skydda människor mot att deras personliga integritet kränks genom behandling av personuppgifter. Om det i annan lag eller i annan förordning finns bestämmelser som avviker från lagen skall de bestämmelserna gälla.

Personuppgift är all slags information som direkt eller indirekt kan hänföras till fysisk person som är i livet. Behandling av personuppgifter är varje åtgärd eller serie av åtgärder som vidtas i fråga om personuppgifter, vare sig det sker på automatisk väg eller inte, t.ex. insamling, registrering, organisering, lagring, bearbetning eller ändring, återvinning, inhämtande, användning, utlämnande genom översändande, spridning eller annat tillhandahållande av uppgifter, sammanställning eller samkörning, blockering, utplåning eller förstöring.

När det gäller manuell hantering gäller lagen först när uppgifterna har strukturerats på något sätt så att det går att hitta bland uppgifterna på ett enkelt sätt. Detta innebär att uppgifterna i sändningar som lagras analogt i regel inte omfattas av lagen eftersom de inte är strukturerade på ett sådant sätt som gör att det går att hitta personuppgifterna. När motsvarande uppgifter finns i digital form är lagen alltid tillämplig.

Personuppgifter skall behandlas på ett korrekt och lagligt sätt samt i enlighet med god sed. De skall samlas in för särskilda, och uttryckligt angivna och berättigade ändamål. Efter insamling får uppgifterna inte behandlas för något annat ändamål. Det anses inte oförenligt med de ursprungliga ändamålen att behandla uppgifterna för historiska, statistiska eller vetenskapliga ändamål. Personuppgifter för dessa ändamål får också bevaras under längre tid. Det är den personuppgiftsansvarige som har ansvaret för att behandlingen uppfyller kravet i personuppgiftslagen.

Första rapporten om genomförandet av dataskyddsdirektivet

Kommissionen skall särskilt undersöka tillämpningen av direktivet på behandling av ljud- och bilduppgifter som rör fysiska personer och framlägga lämpliga förslag, som med beaktande av informationstekniken och informationssamhällets utveckling, visar sig vara nödvändiga (artikel 33).

Kommissionen har i en rapport den 15 maj 2003 om genomförandet av dataskyddsdirektivet, ett avsnitt om denna fråga. Man säger här bl.a. att behandlingen av ljud- och bilduppgifter omfattas av alla nationella lagar som genomför direktivet och att tillämpningen av direktivet på dessa kategorier av behandling inte varit särskilt problematisk. Kommissionen uttalar att det finns ett antal rättsliga och praktiska problem som uppstått vid genomförandet av direktivet som skapat en viss osäkerhet.

Personuppgiftslagsutredningen

Regleringen i personuppgiftslagen har vållat flera svårigheter. Personuppgiftslagsutredningen har haft i uppdrag att göra en översyn av personuppgiftslagen och att undersöka om det går att införa regler mot missbruk av personuppgifter i stället för regler om hanteringen av sådana uppgifter. I sitt betänkande rörande översynen av personuppgiftslagen (SOU 2004:6) anser utredningen att det är möjligt i fråga om behandling av personuppgifter i ostrukturerat material t.ex. i form av löpande text och ljud och bild. Utredningen föreslår därför ett undantag från de allra flesta hanteringsreglerna i personuppgiftslagen för behandling av sådana personuppgifter som inte ingår i eller är avsedda att ingå i en samling av personuppgifter som har strukturerats för att påtagligt underlätta sökning efter eller sammanställning av just personuppgifter, dvs. i praktiken personregister och personuppgiftsanknutna databaser. Utredningens förslag innebär i korthet att hanteringsreglerna inte skall tillämpas på bl.a. sådan vardaglig hantering som publicering av löpande text på Internet eller användning av ljud- och bildupptagningar.

Den behandling som undantas från hanteringsreglerna skall enligt förslaget i stället regleras av en enkel regel till skydd mot missbruk av personuppgifterna. Det föreslås också ett generellt undantag för den händelse det skulle visa sig omöjligt eller skulle innebära oproportionerligt stor arbetsinsats att lämna ett registerut-

drag, t.ex. därför att det är svårt att hitta uppgifter om en viss person i löpande text och i ljud- och bildupptagningar. Förslaget bereds för närvarande i regeringskansliet.

4.4 Yttrandefrihetsgrundlagen, Radio- och TV-lagen m.m.

Inspelningsskyldighetens syfte och omfattning

Av 3 kap. 6 § yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469) framgår att det finns möjlighet att i lag meddela inspelningsskyldighet av radio- och televisionsprogram samt att de inspelade programmen skall bevaras och tillhandahållas för granskning i efterhand. Av samma paragraf framgår även att det i lag får föreskrivas skyldighet att lämna inspelningarna till arkiv. De lagar som åsyftas i grundlagstexten är lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens område, radio- och TV-lagen (1996:844) samt lagen (1993:1392) om pliktexemplar av dokument.

Den som sänder radio- och televisionsprogram till allmänheten skall ombesörja att varje program spelas in. Det är i allmänhet fråga om en löpande bandning av det totala sändningsutbudet, inklusive repriser, på- och avannonser, reklamslag mm. Syftet med inspelningen är att möjliggöra en effektiv utredning och eventuell lagföring av yttrandefrihetsbrott. Justitiekanslern är exklusiv åklagare vid tryck- och yttrandefrihetsbrott.

5 Forskningens behov

I takt med att 1900-talets medielandskap expanderade och audiovisuella medier med tiden kom att dominera offentligheten, växte insikten om behovet av statligt finansierade bevarandeåtgärder. Det var ur denna process som Statens ljud- och bildarkiv under slutet av sjuttioalet inrättades som Sveriges centrala institution för medievetenskaplig forskning. Målet för verksamheten är att bevara hela den svenska produktionen av inspelat ljud och rörliga bilder: television, radio, film och video, fonogram och multimedier. Statens ljud- och bildarkiv erbjuder dagens forskare ett brett och omfattande forskningsmaterial som successivt byggts upp under snart 25 år. Arkivets samlingar kan nyttjas för en mängd olika forskningsändamål, och lämpar sig för såväl kvantitativa studier av övergripande medietendenser som för kvalitativa studier av enskilda verk. Statens ljud- och bildarkiv utnyttjas idag främst av samhällsvetenskapliga och kulturvetenskapliga forskare. Den samhällsvetenskapliga forskningen bedrivs företrädesvis av statsvetare, sociologer samt medie- och kommunikationsvetare, medan den humanistiska forskningen bedrivs inom film- och musikvetenskap. För den samlade medievetenskapliga forskningen är det viktigt att så mycket av medieutbudet som möjligt bevaras för framtiden, då det är omöjligt att idag avgöra vad som är intressant att studera i morgon. Detta är också grundtanken bakom pliktexemplarslagen som reglerar Statens ljud- och bildarkivs verksamhet.

Efterfrågan från forskningen kommer med all sannolikhet att öka i framtiden. För detta talar bl.a. att den samlade medieforskningen är relativt ung. Under senare år märks en tydlig ökning av medieutbildningar, från gymnasieprogram till kurser på högskolor och universitet, vilket för med sig ett ökat behov av kunskap om, och forskning kring, medier. Redan nu syns tecken på att mediala forskningsarkiv som Statens ljud- och bildarkiv kommer att bli ännu viktigare för den humanistiska och samhällsvetenskapliga

forskningen. Exempelvis har nyligen två svenska doktorsavhandlingar i historia och filmvetenskap tematiserat och diskuterat audiovisuella medier som historiska källor.

Utöver det faktiska arkivnehålllet är tillgängligheten till materialet central. Även om tillgängligheten idag kan anses vara god krävs dock ofta en relativt omständlig hantering vid framtagning av forskningskopior. Utifrån originalmaterial framställs forskningskopior genom överföring till annan informationsbärare – en tidskrävande och ofta tekniskt komplicerad process. Mycket av den äldre utrustningen kräver manuell justering vid överföringen. Från beställning till färdig kopia kan det idag ta flera dagar. För de forskare som befinner sig utanför Stockholm tillkommer dessutom tid för posthanteringen. Med beaktande av att de upphovsrättsliga aspekterna kan lösas kan tillgängligheten till materialet helt förändras genom digitalisering i samband med kommande migreringsinsatser. Vid uppspelning av digitala filer är det enkelt att med hjälp av en mediaspelare bläddra sig genom filerna, vilket gör det möjligt att effektivt gå igenom stora mängder material. En digitalisering av materialet skulle kunna ge även forskare som är verkamma utanför Stockholm en betydligt smidigare tillgång till materialet än vad som är fallet idag. Vid sidan om upphovsrättens regler är det därvid viktigt att säkerhetsfrågorna löses. Datafiler kan då enkelt kopieras och skickas via lösenordsskyddade nätverk till fjärrlåneinstitutionerna. Statens ljud- och bildarkiv har nyligen genomfört två mycket uppmärksammade projekt kring digital hantering av större mediematerial, det ena med tidiga fonografinspelningar och det andra med dokumentär journal- och kortfilm. Forskare och allmänhet kan söka i Statens ljud- och bildarkivs kataloger och ta del av materialet med direkt tillgång från ett antal datorer placerade i institutionens lokaler. Framför allt har journal- och kortfilmsmaterialet rönt intresse från forskarhåll. Det pågår nu försök vid universitet ute i landet där forskare har direkt tillgång till de digitala filerna via arbetsstationer vid respektive universitetsbibliotek.

6 Radio och televisionsutbudets utveckling

6.1 Bakgrund

Sedan televisions- och radiomonopolet upplöstes har en mängd nya distributionsformer tillkommit vilket givit plats för en stor mängd radiokanaler och framför allt televisionskanaler, detta har resulterat i ett explosionsartat utbud. Ett antal av dessa kanaler riktar sig mot den svenska marknaden, och skall därmed leverera pliktexemplar till Statens ljud- och bildarkiv. Sett till unika produktioner är det dock en ansevärd andel pliktlevererade radio- och televisionsprogram som består av repris, material som sänds i flera kanaler, eller av material som levereras till Statens ljud- och bildarkiv som videogram eller som scanneröverförs från pliktlevererad film. Även om det, utifrån de stickprov som Statens ljud- och bildarkiv låtit göra, inte går att exakt uttala sig om hur stor andel av det levererade televisions- och radiomaterialet som utgörs av repris, står det dock klart att det rör sig om stora mängder.

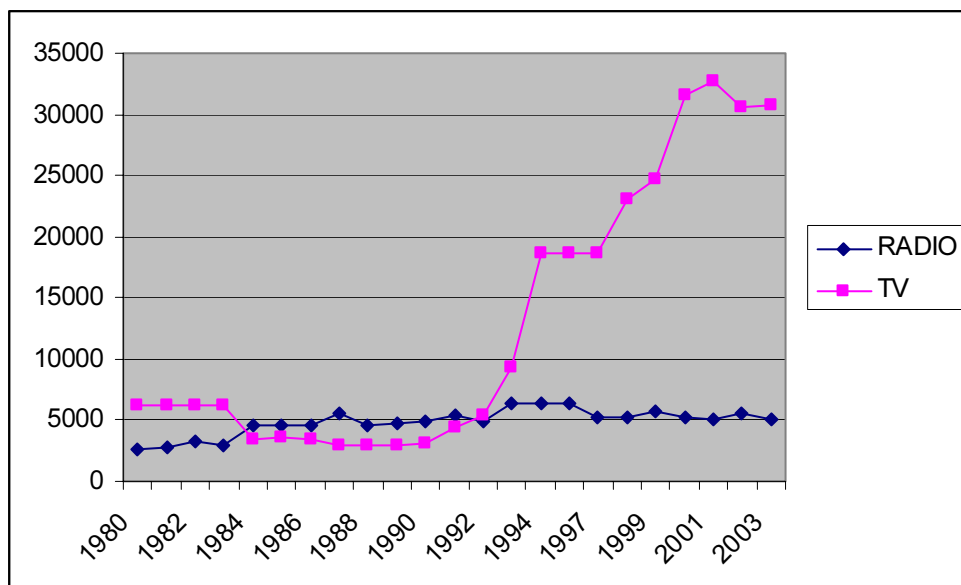
Då Statens ljud- och bildarkiv bildades hade dåvarande Sveriges Radiokoncernen, nuvarande Sveriges Radio AB, Sveriges Television AB och Utbildnings Radion AB, monopol på att sända radio och television i Sverige. Samtliga sändningar distribuerades i det rikstäckande analoga och statligt ägda marknätet. 1979 inleddes de första närradiosändningarna, men det skulle dröja till 1994 innan pliktexemplarslagen kom att omfatta närradion. Mot slutet av åttiotalet förändrades televisionslandskapet radikalt då satellit-distribuerad television med TV3 i spetsen lanserades som ett kommersiellt finansierat alternativ. Då TV3 sände från England omfattades dock inte sändningarna av pliktexemplarslagen, men Statens ljud- och bildarkiv beslöt sedermera att förvärva kanalens sändningar. I början av nittiotalet, en tid efter att monopolet var brutet, gav regeringen TV4 AB tillstånd att sända reklamfinansierad television i det rikstäckande marknätet. Tillståndet var bl.a. förenat med kravet att TV4 AB även skulle sända regionalt. Under nittiotalet

kom lokal kabel-TV och lokal kommersiell radio, följt av lanseringen av nya digitala distributionsformer, att ytterligare öka utbudet av radio och television.

Pliktexemplarslagen har sedan Statens ljud- och bildarkiv bildades omfattat hela utbudet från Sveriges Television AB, Sveriges Radio AB, Utbildningsradion AB och TV4 AB samt satellitsänd television som utgått från Sverige. Sedan 1994 har lagen även omfattat ett urval om fyra veckor av privata lokalmedier och radiotidningar. Kanal fem, TV3 samt andra kanaler ägda av *Modern Times Group* (MTG) som riktar sig till en svensk publik, men som sänts via satellit från England och därmed fallit utanför plikt-exemplarslagen, har förvärvats genom frivilliga leveranser.

Ovan beskrivna utveckling har inneburit att antalet plikt-exemplar och förvärvade sändningar av television och radio som inkommit till myndigheten ökat mycket kraftigt sedan Statens ljud- och bildarkiv inrättades. Framförallt är det intaget av television som ökat, något som översiktligt åskådliggörs i diagrammet nedan. Diagrammet som visar antal inkomna objekt över tid avser Sveriges Radio AB:s riks- och lokalsändningar, samtliga levererade rikssända televisionskanaler samt regionaltelevision från Sveriges Television AB och TV4 AB.

6.2 Förväntade leveranser

Utifrån Statens ljud- och bildarkivs beräkningar förväntas arkivet att under 2004 mottaga ca 240 000 timmar radio- och televisions-sändningar. Till denna siffra skall läggas leverans om fyra urvals-veckor av privata lokalmedier. Fördelningen av det förväntade intaget av riks- och regionalsänd television och radio under 2004 fördelar sig enligt följande:

Television

<i>Kanaler</i>	<i>Antal timmar 2004</i>
SVT och UR: 6 rikssända och 11 regionala kanaler	25 897
TV4: 4 rikssända och 16 regionala kanaler	19 962
Filmkanalerna TV1000 och Canal+ : 5 rikssända kanaler	39 928
Övriga kanaler: TV3, TV8, ZTV, Kanal fem, Viasat sport m.fl.	50 624
<i>Summa</i>	<i>136 411</i>

Radio

<i>Kanaler</i>	<i>Antal timmar 2004</i>
SR: 13 kanaler inklusive 6 digitala kanaler. 26 lokala stationer	95 276
Viasat: 12 kanaler	8 064
<i>Summa</i>	<i>103 340</i>

Även om det totala antalet timmar av radio- och televisionssändningar som levererats till Statens ljud- och bildarkiv är omfattande, består en förhållandevis stor del av materialet av repriserna. Detta är särskilt framträdande vad gäller filmkanaler, övriga kommersiella televisionskanaler samt nya digitalt distribuerade kanaler.

Filmkanaler som Canal+ och TV1000 sänder ett likartat utbud av ett förhållandevis begränsat antal filmer som sedan repriseras. Många filmer som sänds i filmkanalerna inkommer även som plikt-exemplar till Statens ljud- och bildarkiv i form av utgivna videogram eller vid Statens ljud- och bildarkiv scanneröverförd film. Statens ljud- och bildarkiv har utifrån en urvalsvecka för år 2002 låtit göra nedanstående beräkningar av antal timmar och procent unikt material i förhållande till kanalernas totala sändningstid. Beräkningarna har gjorts på årsbasis för två filmkanaler:

<i>Kanaler</i>	<i>antal timmar unikt material/år</i>	<i>%</i>	<i>total sändningstid/år</i>
TV1000	312	3	8 760
Canal +	1 092	12	8 760

Kommersiella televisionskanaler har i regel ett nischat utbud riktat mot köpstarka grupper. Då flera av kanalerna riktar sig mot liknande målgrupper har detta fått till följd att de sänder ett i vissa delar överlappande utbud. T.ex. sänds ett stort antal, företrädesvis amerikanska, serier i flera olika kanaler. Utifrån en urvalsvecka för 2002 har nedanstående beräkningar av antalet unikt material i förhållande till kanalernas totala sändningstid gjorts på årsbasis för två av de största kommersiella kanalerna.

<i>Kanaler</i>	<i>antal timmar unikt material/år</i>	<i>%</i>	<i>total sändningstid/år TV3</i>
TV3	2 756	35	7 852
Kanal fem	2 080	26	7 800

Utvecklingen av digitala marksändningar av television och radio respektive Digital Audio Broadcasting (DAB-radio) har sedan slu-

tet av nittioalet fört med sig att en rad nya kanaler lanserats. Inom televisionsområdet sänder både Sveriges Television AB och TV4 AB kanaler som endast kan nås digitalt. För att kunna ta del av sändningarna i det digitala marknätet krävs en särskild dekoder. Satsningarna på nytt programinnehåll har hittills varit relativt blygsam. Mycket som sänds digitalt utgörs därför av repriserna och ibland av parallellsändningar med det analoga nätet. Sveriges Radios sändningar av DAB-radio kräver speciella mottagare som varit svårsålda vilket lett till att även nyproduktionen av radioprogram som endast sänds digitalt har varit blygsam.

7 Tekniska frågor

Förutsättningarna för Sveriges att fortsättningsvis kunna förse den forskning som behöver tillgång till ljud och rörliga bilder med källmaterial minskar successivt. Orsaken till detta är de analoga informationsbärarnas relativt korta livslängd och de tekniska systemens successiva generationsväxlingar.

Åldersrelaterade problem

Det fysiska underlaget som bär de audiovisuella upptagningarna bryts efter viss tid ner och informationen går förlorad. Processen beskrivs närmare i den tekniska rapporten. För magnetband, som är den vanligaste bäraren hos Statens ljud- och bildarkiv, orsakas de åldersrelaterade problemen av att bandets inspelningsskikt drabbas av sönderdelning genom att syre och fukt tränger in i skiktets bindemedel och orsakar kemiska reaktioner som oxidering respektive hydrolys. Till symtomen hör också att det smörjmedel som finns i bindemedlet mellan bandets olika skikt kan tränga upp mot ytskiktet och försvåra eller omöjliggöra avspelning. På grund av bandens och kassetternas olika egenskaper är respittiden innan detta sker olika lång.

Till problembilden hör att de tekniska systemen som används för att avläsa informationen genomgår successiva generationsväxlingar. Statens ljud- och bildarkiv har material på mer än 50 olika ljud- och videosystem, som sinsemellan inte är kompatibla.

Kombinationen av den fysiska bärarens korta livslängd och den snabba omloppstiden för de tekniska systemen innebär, som framgår av den tekniska rapporten, att inspelningarnas faktiska livslängd är begränsad. Som ett led i kartläggningen av samlingarnas tekniska status och den pågående processen av åldersrelaterat fysiskt söderfall har Statens ljud- och bildarkiv gjort tester på avläsbarheten hos informationsbärarna. Testerna visar tydligt att för vissa format är

det endast fråga om ett par år innan materialet kan anses vara förlo-
rat.

Överföring till digitalt format

Statens ljud- och bildarkiv har sedan länge insett dessa svårigheter och intagit ståndpunkten att det är utsiktslöst att försöka bevara inspelningarna i den fysiska form som de har idag. Det är i stället det inspelade informationsinnehållet som genom överföring till nya tekniska system och till nya informationsbärare (s.k. migrering) kan fås att leva vidare till kommande generationer.

Erfarenheterna från den omkopiering som Statens ljud- och bildarkiv utifrån nuvarande resurser har kunnat göra, visar att migrering i den omfattning som det här måste bli fråga om är resurskrävande med hittills använda metoder. Mycket av arbetet måste ske genom manuella personalinsatser. Statens ljud- och bildarkiv har därför ansett att det är ytterst betydelsefullt att en sådan överföring endast behöver göras vid ett tillfälle. Strategin har därför varit att ta fram ett system, det automatiserade audiovisuella arkivet, som genom datoriserade rutiner kan sköta kommande migrering med ett minimum av manuella insatser. Detta förutsätter en digital hantering, materialet måste därför i ett första skede migreras från analoga till digitala informationsbärare i ett databevaringssystem.

Statens ljud- och bildarkiv har genom projekt förberett för digitala masslagringssystem. Systemet idag fungerar som en prototyp och skulle kunna användas som en stomme att bygga på. De krav som ställs på ett digitalt audiovisuellt arkiv förutsätter dock noggrann planering och helt nya funktioner i systemet. Förutsättningar finns för att migreringen i den här omfattningen kan bli en engångsinsats, och att framtida migreringsinsatser kan skötas genom automatiserade uppdateringar.

För att kunna rädda samlingarna av ljud och rörliga bilder är det nödvändigt att starta en storskalig digitaliseringsprocess. I annat fall kommer med all säkerhet inspelningarna i Statens ljud- och bildarkivs samlingar att förstöras. Informationsbärarna är av olika fabrikat och format, och motstår åldrandet olika länge. Det innebär att förstörelseprocessen kommer att drabba samlingarna på ett osystematiskt och oplanerat sätt, och inte som resultat av ett genomtänkt urval. Forskningen kommer därvid att gå miste om ett

källmaterial som utgör en viktig del av den framtida förståelsen av vår tid och vårt samhälle.

Vid sidan av migreringen, som är nödvändig för att samtiden och kommande generationer skall kunna ta del av ljud- och rörliga bilder från 1970-, 1980- och 1990-talen, kan läggas en annan aspekt. När det analoga materialet är överfört till den digitala miljön uppstår möjligheter att öka tillgängligheten. Ökad tillgänglighet och nya användningsområden samt bättre utnyttjande av innehållet finns exempel på i den tekniska rapporten. Erfarenheten av Statens ljud- och bildarkiv projekt med digitalisering av journalfilmer från svensk Filmindustri (SF) visar de potentiella användningsområdena.

Kvalitetsnivåer

De audiovisuella arkiven har material som kräver olika grad av kvalitetsnivåer för att komma till sin rätt. Dessa har att avgöra inte bara vilket material som skall prioriteras utan även vilken teknisk kvalitetsnivå som skall väljas. Som framgår av den tekniska rapporten kommer valet av kvalitetsnivå att påverka materialets framtida användningsområden, och eftersom dessa ofta är okända måste marginaler finnas som tillåter breda användningsområden.

För att minska lagringsutrymmet hos ljud- och bildupptagningar kan komprimering av materialet göras. Komprimeringstekniker komplicerar dock bevarandet. Vid högre komprimering uppstår praktiska problem eftersom information kan gå förlorad. För video är kostnaderna för lagring fortfarande av betydelse. Där kan det med tanke på de stora kvantiteter som Statens ljud- och bildarkiv har att lagra bli svårt att undvika komprimering.

Teknisk kompetens

Migrering av audiovisuellt material är en kunskapsintensiv verksamhet i och med att en mängd format och uppspelningsmaskiner måste kunna hanteras. Detta kräver specialistkompetens på olika områden. Kunskapsbehovet omfattar personer med erfarenhet av äldre format och system, eftersom flera av systemen inte längre tillverkas. Kunskap måste finnas om hur dessa kan användas för att få ut så mycket som möjligt av källan under det viktiga digitalise-

ringssteget. Detta inkluderar service, justering, optimering och nytillverkning av reservdelar. Men även kompetens som ligger i den audiovisuella teknikens framkant är nödvändigt för att ett migreringsprojekt skall kunna bedrivas effektivt och bli framgångsrikt.

Presto och Presto Space projekten

Både nationella audiovisuella arkivinstitutioner och radio- och televisionsföretag med samlingar av ljud- och rörliga bilder runt om i världen har under senare år uppmärksammat bevarandeproblemen.

För att tackla dessa frågor har flera projekt mellan europeiska samarbetspartners startats. Presto-projektet, som pågick mellan augusti 2000 och mars 2002, startades av den Europeiska Kommissionen. Projektet syftade till att utveckla bevarandetekniker för radio- och televisionsmaterial som att ta fram modeller, metoder, utrustning och nyckeltal för att underlätta migreringen av audiovisuella arkiv.

Som en förlängning av Presto-projektet, som beskrivs närmare i den tekniska rapporten, startades under februari 2004 Presto Space-projektet. Det senare projektet är budgeterat till totalt cirka 16 miljoner Euro och stöds av den Europeiska Kommissionen med nio miljoner Euro. Statens ljud- och bildarkiv deltar i projektets användargrupp och kommer att kunna dra nytta av det arbete bedrivs där. Projektets huvudsakliga inriktning är att främja uppbyggnad av s.k. bevarandefabriker i vilka man avser att i industriell skala överföra material från analog form till digital form. I de kalkyler som den Europeiska Kommissionen uppställt har man beräknat att en migrering av tio procent av de audiovisuella bestånden i europeiska arkiv kommer att kosta cirka 2,5 miljarder Euro över tid.

Båda projekten visar att internationellt samarbete är en väsentlig faktor för att nå framgång i bevarande av de kvantiteter som ambitionerna omspanner. Genom satsningen på dessa bevarandefabriker beräknas kostnaderna, med hjälp av stordriftsfördelar och kunskapskoncentration, kunna halveras.

8 Tidigare utredningar

8.1 Dataarkiveringskommittén

År 1974 presenterade Dataarkiveringskommittén delbetänkandet *Bevara ljud och bild* (SOU 1974:94). Dataarkiveringskommittén hade genom sitt direktiv ett brett mandat att behandla arkivfrågor inom ljud- och bildområdet. Kommitténs överväganden och förslag spände över frågeställningar rörande informationsbärare och inspelningsfrågor, gallring, rättsliga aspekter och organisatoriska frågor. Dataarkiveringskommitténs förslag i den sistnämnda frågan ledde så småningom till inrättandet av Arkivet för ljud och bild, numera Statens ljud- och bildarkiv.

Urval

Dataarkiveringskommittén anförde i betänkandet som sin utgångspunkt att det var av stor vikt för forskningen på skilda områden att ljud- och bildinformation verkligen blev bevarad för framtiden i en omfattning som någorlunda motsvarade vad som var fallet med tryckta skrifter. Kommitténs principiella ställningstagande var att man borde sträva efter totalt bevarande av ljud- och rörliga bilder.

Kommittén var dock inte främmande för en viss gallring på längre sikt. Det som kommittén hade i åtanke var i första hand repressändningar i radio och dubbletter i övrigt. Regering och riksdag delade uppfattningen att det var angeläget att de ljud- och bildupptagningar som lades fram inför offentligheten bevarades i en utsträckning som i stora drag motsvarade vad som gällde för tryckta skrifter. Detta blev även innehållet i den pliktexemplarslag som trädde i kraft 1979.

Referensbandning

För frågan hur material från radio- och televisionssändningar långsiktigt skulle omhändertas föreslog Dataarkiveringskommittén att referensbanden som upprättats av Sveriges Radio skulle omfattas av leveransplikt. Utgångspunkten var den inspelningsskyldighet som Sveriges Radios programbolag hade enligt bestämmelser i dåvarande kungörelsen (1967:226) om tillämpningen av radioansvarighetslagen.

I kommitténs betänkande gjordes utifrån tekniska skäl uppdelningen på riksprogram och regionala sändningar. Kommittén föreslog att radio- och televisionsprogram med rikstäckning som spelades in centralt i Stockholm borde tjäna både som referensband och som pliktexemplar. För att detta skulle fungera föreslogs att kvaliteten på upptagningarna skulle förbättras. Även referensbanden för de lokala radiosändningarna och de regionala och lokala televisionssändningarna borde enligt kommitténs förslag tjäna som pliktexemplar.

Regeringens proposition 1977/78:97

Dataarkiveringskommitténs betänkande behandlades i regeringens proposition 1977/78:97 om åtgärder för att bevara skrifter och ljud- och bildupptagningar. Kommitténs förslag att referensbanden också skulle utgöra pliktexemplar samt att kvaliteten på inspelningarna borde höjas delades av flera remissinstanser. Regeringen föreslog att staten skulle stå för vissa av kostnaderna för denna kvalitetshöjning. I den nya lagen som fick namnet lagen (1978:487) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar, reglerades frågan om pliktexemplar av ljudradio- och televisionsprogram.

8.2 Ljud- och bildbevarandekommittén

År 1987 presenterade Ljud- och bildbevarandekommittén sitt betänkande *Ljud och bild för eftervärlden* (SOU 1987:51). Kommittén hade haft två huvuduppgifter. Den första var att undersöka om erfarenheterna sedan 1979, då skyldigheten att leverera ljud- och bildupptagningar infördes genom pliktexemplarslagen, motiverade någon ändring i regelsystemet. Den andra huvuduppgiften var

att pröva om utvecklingen på massmedieområdet under 1980-talet borde föranleda någon utvidgning av skyldigheten av leverera plikt-exemplar.

Urval

Ljud- och bildbevarandekommittén för i betänkandet ett utförligt resonemang om de principiella utgångspunkterna i vad som ansågs önskvärt att bevara. Kommittén menade att ett av de viktigaste syftena med leveransplikten är att säkerställa bevarandet av sådant material som skall kunna ge svar på de frågor som dagens och framtidens forskare kommer att ställa. Med detta resonemang som utgångspunkt menade kommittén att det nästan var en omöjlig uppgift att med säkerhet avgöra vilket ljud- och bildmaterial som kommande generationers forskare kan ha behov av. Detta ansåg man talade för att en total leveransplikt vore önskvärd för att tillgodose forskningens behov och att eventuell gallring i materialet egentligen borde ske vid ett senare tillfälle, då förutsättningarna finns för att bättre bedöma värdet av materialet. Kommitténs slutsats var dock att det ur innehållsmässig synvinkel var möjligt att gallra material som bevarats i en identisk motsvarighet.

För närradiosändningarna föreslog Ljud- och bildbevarandekommittén att ett urvalsförfarande skulle införas för att välja ut de sändningar som skulle bli föremål för leveransplikt. Efter ett resonemang om mängdproblematik och urvalsmetoder stannade kommittén för ett urval om två veckor, en vecka under våren och en under hösten.

Pliktexemplar av radio- och televisionsprogram

Ljud- och bildbevarandekommittén kom i sina överväganden fram till att det inte borde göras någon ändring av leveransplikten för de olika programföretagen inom Sveriges Radiokoncernen. I behandlingen av de tekniska förutsättningarna för bevarande av programföretagens material ansåg kommittén att det i och för sig vore önskvärt att kunna höja inspelningsstandarden på radiosändningarna. I detta resonemang anförde man som exempel kvalificerade musikprogram som man menade inte återgavs på ett korrekt sätt. Kostnaderna ansågs emellertid bli för höga om inspelnings-

standarden skulle höjas varför utredningen angående radiosändningarna stannade för status quo. I sitt fortsatta resonemang kring de pliktexemplar som härrörde från referensbandningen anförde kommittén att den tekniska utvecklingen talade för att kvaliteten antagligen skulle komma att höjas vid en förväntad övergång till digital inspelningsteknik.

För televisionssändningarna konstaterade kommittén att stora delar av den svenska produktionen inspelades på band som höll hög kvalitet. De regionala televisionssändningarna spelades dock vid denna tid in på band av lägre kvalitet. Banden återgav inte bara sändningarna sämre, de hade också tekniska begränsningar. Kommittén varnade för att sändningarna som upptagits på dessa band riskerade att över tid försämrats och ytterligare förlora i kvalitet vid en framtida konvertering. I övervägandena fann man att program med klart estetiska uttryck som TV-teater, spelfilmer och seriösa musikproduktioner borde spelas in på band med högre kvalitet än som var fallet. Kommittén avslutade dock sitt resonemang med att konstatera att det med hänsyn till de kostnadsramar som var givna för utredningsarbetet inte var möjligt att föreslå en höjning av standarden avseende de regionala televisionssändningarna.

8.3 Pliktleveransutredningen

I början av 1990-talet sågs reglerna för leverans, bevarande och tillhandahållande av skrifter och ljud- och bildupptagningar över. År 1992 lade Pliktleveransutredningen fram sitt betänkande *Pliktleverans* (SOU 1992:92). Utredningen behandlade flera frågor kring leveransplikt bl.a. fördes ett resonemang om de övergripande målen och skälen för att alls ha ett system av pliktleverans. Utredningen sammanfattade skälen till att omfatta rättsskipningens och förvaltningens krav jämte bevarandet och tillhandahållandet av kulturarvet som avgörande skäl för att behålla det nuvarande systemet.

Urval

Pliktleveransutredningen diskuterade i sitt betänkande hur urval skulle kunna ske. Diskussionen delades därvid upp i två moment; urval vid källan och urval hos mottagande institution. I begreppet urval vid källan avsåg utredningen en utsortering hos leverantören.

Det föreföll omöjligt, menade man, att låta gallra ljud eller bild vid källan och kräva att det ena fonogrammet eller videogrammet skulle levereras, men inte det andra. Om urval skulle komma ifråga menade man att det var den mottagande institutionen som hade att göra detta, också på den grunden att det gäller att avgöra om ett dokument skall betraktas som oförändrat till innehåll och utförande i förhållande till ett redan levererat dokument. Utredningen summerade sitt resonemang med konstaterandet att praktiska skäl talade för att urval vid källan inte borde äga rum.

I fråga om urval hos mottagande institution måste man, enligt utredningen, utgå ifrån att inga kvalitetskriterier kan uppställas. Det bevarande materialet skall ge en bild av Sverige sådant som det är, ej som det enligt vissa uppfattningar borde vara. Man menade också att det är mycket svårt att som kriterium uppställa forskningens framtida behov. Vilka dessa behov av information skulle kunna vara ansågs sig utredningen inte veta tillräckligt mycket om. Så pass mycket kunde dock sägas, att om forskning och studier kräver ett visst material är det av vikt att man bevarat åtminstone det informationstätaste materialet. Utredningen såg i anslutning till detta ställningstagande att det fanns två riktpunkter att gå efter: informationstätheten och ekonomin. Om man inte har råd att tillhandahålla allt för all framtid och tekniken ännu inte kommit så långt att oändliga lagringsmöjligheter med obegränsad tillgång till dokument, borde man kunna göra sig av med sådant material som inte tillför mycket nytt till det som samtiden redan har.

Man såg framför allt två fall av gallring som därvid skulle kunna komma ifråga: dubblettgallring och mängdgallring. Med dubblettgallring menade man gallring av det som bevaras i annat format, även om det inte är frågan om samma utförande och innehåll. Som exempel anfördes en version på annat medium av samma musikverk och obetydligt förändrade tryckningar av samma populärroman. Med mängdgallring menade man gallring av visst material som finns i stor mängd och där varje dokument är intressant framför allt såsom representant för en genre. Det som bevarades skulle med detta synsätt stå som representant för genren ifråga. Utredningen konstaterade att mängdgallring kommer mycket nära gallring enligt kvalitetskriterier, en metod som man tidigare tagit avstånd ifrån. Detta visade att gallring är ett mycket svårt problem och det är, enligt betänkandet, näst intill omöjligt att undvika subjektiva värderingar.

Det principer som anfördes hade, enligt utredningen, en direkt och påtaglig betydelse för de radio- och televisionsprogram som förvarades hos Arkivet för ljud och bild. Det var självklart att urval i mycket stor utsträckning måste tillgripas för dessa medier. Utredningen påpekade i samband med denna uppfattning att särskilt stora krav borde ställas på bevarandet av rikstäckande förstagångssändningar av svenska program, som generellt sett kunde förutsättas ha dokumentariskt värde. I problematiken kring gallring hoppades man på tekniska framsteg som i framtiden eventuellt skulle göra det lättare att gallra och att internationella avtal skulle kunna ge god åtkomst till utländska dokument. Både Kungl. Biblioteket och Arkivet för ljud och bild borde ha möjlighet att gallra ut likartade dokument t.ex. i stort sett oförändrade utgåvor av böcker, videogram etc. Utredningen tillade dock att några stora vinster inte kunde förväntas av detta. Gallring som kräver beslut om enskilda dokument från fall till fall ställde man sig skeptisk till, pga. omständlig och dyr hantering. Utredningen konstaterade avslutningsvis att man inte borde fästa stora förväntningar vid vinster av gallring. Värdet av att bevara nationalexemplaret i så fullständigt skick som möjligt framstod för utredningen som mycket stor i förhållande till eventuella vinster av gallring.

Pliktexemplar av radio- och televisionsprogram

Leveransplikten av radio- och televisionssändningar utvidgades till att omfatta vissa andra sändningar än de som sändes med stöd av den dåvarande radiolagen (1966:755) eller var satellitsändningar som utgick från Sverige. Utvidgningen av leveransplikten gällde även sändningar med begränsad räckvidd som närradio, kabel-TV och lokalradio. Ett representativt urval av sådana sändningar över tiden skulle lämnas. Leveransplikt infördes under högst fyra veckor per kalenderår. I lagen infördes ett bemyndigande för regeringen eller den myndighet som regeringen bestämde att besluta under vilka veckor leverans skulle ske. Av propositionen framgår att regeringen såg det som naturligt att denna föreskriftsrätt delegerades från regeringen till Arkivet för ljud och bild.

Utredningen la fram förslag till en ny pliktexemplarslag som hade många likheter med den då gällande lagen på pliktleveransområdet. Pliktleveransutredningens lagförslag byggde dock på en något annorlunda systematik än tidigare. I likhet med då gällande

lagreglering utgjorde referensbandningen även i utredningens lagförslag pliktexemplar. Detta åstadkoms genom att man anknöt till bestämmelsen om referensbandning i 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens område. Utredningen menade att fördelarna med en sådan lagteknisk lösning var att man slapp ändra pliktexemplarslagen så snart nya kanaler började sända.

En nackdel som Pliktleveransutredningen redovisade var att referensbanden ofta var av låg kvalitet. Denna nackdel hade för programbolagen inom Sveriges Radiokoncernen uppvägts genom avtalet med Arkivet för ljud och bild. Man menade att det även i fortsättningen borde överlåtas på Arkivet för ljud och bild att genom samråd och avtal försöka åstadkomma att upptagningarna gjordes på band av så god kvalitet som möjligt. I kvalitetsfrågan, tillade utredningen, vore det önskvärt att den tekniska kvaliteten hos de upptagningar som levereras inte understiger den som uppnås vid normal inspelning för hemmabruk. Bl.a. ansågs det vara angeläget att inspelningen inte skedde med sänkt inspelningshastighet. I urvalsfrågan för närradiosändningar stannade Pliktleveransutredningen för de rekommendationer som 1987 hade framlagts av Ljud- och bildbevarandekommittén. Förslaget innebar att två urvalsveckor, en vecka under våren och en under hösten, också blev Pliktleveransutredningens förslag.

Regeringens proposition 1993/94:10

Pliktleveransutredningens betänkande var utgångspunkten för den lagstiftning som fördes fram i Regeringens proposition 1993/94:10 om pliktexemplar av dokument.

Regeringen anförde att leveransplikt även i fortsättningen skulle föreligga i fråga om sådana radio- och televisionsprogram som tidigare omfattades av leveransplikt. Utgångspunkt var att alla offentliggjorda ljud- och bildupptagningar borde omfattas av leveransplikt. I likhet med Ljud- och bildbevarandekommittén ansåg regeringen att det var särskilt angeläget att åtminstone delar av närradios sändningar bevarades för framtiden.

Propositionen följde också Pliktleveransutredningens förslag att knyta an till bestämmelserna om referensupptagningar. I propositionen togs även upp de nackdelar som referensupptagningarna innebar. I denna del anfördes att de ofta var av låg kvalitet. Arkivet

för ljud och bild hade genom överenskommelse med Sveriges Radios programföretag dittills erhållit band av högre kvalitet än vad som erfordrats för tillgodoseendet av syftet med referensupptagningarna. Det borde, enligt regeringen, även i fortsättningen överlåtas på Arkivet för ljud och bild att genom samråd och avtal försöka åstadkomma att upptagningarna spelades in på band av så god kvalitet som möjligt.

8.4 E-pliktutredningen

E-pliktutredningen presenterade i augusti 1998 betänkandet *E-plikt – att säkra det elektroniska kulturarvet* (SOU 1998:111). Utredningens huvudsakliga syfte var att överväga om elektronisk information som inte omfattades av pliktexemplarslagen skulle vara föremål för leveransplikt.

Urval

E-pliktutredningen föreslog i betänkandet att den elektroniska online-informationen som fanns tillgänglig i landet och rörde svenska förhållanden borde samlas in. För det material som var avsett att spridas i en större krets borde, enligt utredningen, strävan vara att det skulle samlas in så fullständigt som möjligt. För andra kategorier av online-information som privatpersoners hemsidor, lokal föreningsinformation och liknande bedömdes informationsintresset som lägre och med hänsyn till resursskäl kunde, enligt utredningen, inte ett fullständigt bevarande motiveras. I denna del föreslog man att ett urvalsbevarande borde vara tillräckligt. I sitt allmänna resonemang om urval konstaterade E-pliktutredningen att även om pliktexemplarssystemet bygger på att något kvalitetsmässigt urval inte skall göras har ändå vissa enklare kategorier av tryck alltid varit exkluderade från pliktexemplarslagen. Liksom tidigare utredningar, bl.a. Ljud- och bildbevarandekommittén och Pliktleveransutredningen, stannade E-pliktutredningen för ett urval baserat på tiden och gjorde bedömningen att en total insamling av allmänt tillgänglig elektronisk information vid ett antal tillfällen per år var tillräckligt. Av kostnadsskäl ansåg utredningen att det i ett inledningskede var rimligt att tänka sig en insamling fyra gånger årligen. En av fördelarna med detta var att möjligheten fanns att

urvalet samordnades med de fyra veckor som Arkivet för ljud och bild valde som urval för de privata lokalmedierna. I denna samordning såg utredningen att det skulle bli möjligt för framtida forskare att få en mer komplett bild av medieutbudet i landet vid vissa tillfällen varje år. I anslutning till denna diskussion tillade utredningen att om tekniken utvecklades så att kostnaderna för insamlande, bevarande och migrering sjunker skulle det finnas möjlighet att välja tätare intervall för urvalet.

Det ingick inte i E-pliktutredningens uppdrag att ta ställning till leveransplikt av radio- och televisionsprogram.

8.5 KB-utredningen

Urval

I anslutning till sina egna förslag rörande digitalisering tar KB-utredningen i sitt betänkande *KB – ett nav i informationssambället* (SOU 2003:129) upp inriktningen vid urvalet av objekt. Utredaren anser att en sammanvägning skall göras av följande faktorer: brukarnas behov, hur efterfrågat materialet är, hur tillgängligt det är och i vilket tillstånd materialet befinner sig. Utredaren menar att utbildningens och forskningens behov skall stå i centrum och utgångspunkten för valet av objekt bör vara att det i urvalet ska ingå ett basutbud, en kärna av Sveriges kulturarv. Vidare prioriterar utredningen i första hand svenskt material, men även utländskt material som berör Sverige och svenskarna bör komma ifråga. Hän-syn bör i detta sammanhang tas till material som rör de s.k. ”nya svenskarna”. Prioritering bör också, enligt KB-utredningen, ges till svårtåtkomliga, efterfrågade och skyddsvärda (dyra och sköra) objekt. Det kan, menar man, gälla såväl gamla handskrifter, som nya tidskrifter eller tidningar och enkelt s.k. småtryck. I frågor rörande valet av objekt avslutar utredningen med uppmaningen att man bör också tänka på objektens representationsvärde och symbolvärde.

9 Samarbetspartners

9.1 Sveriges Television AB

Rörliga bilder bevaras internt på Sveriges Television AB inom avdelningen SVT Arkiv. Inom SVT Arkiv ryms funktionerna kundtjänst, samlingar (stillbildsarkiv, filmarkiv, VB-arkiv samt fil-baserat digitalt arkiv), dokumentation, arkivvård och referensbandning. På SVT Arkiv arbetar i dag ett fyrtiotal personer. SVT Arkiv är ett programarkiv dvs. arkivet är först och främst inriktat på att serva och förenkla produktion och sändning av nya televisionsprogram. Arkivet skapades redan 1958, men mycket av det som Sveriges Television AB sände under den första tiden har inte sparats. Under perioden fram till 1960 spelades ungefär 70 procent av televisionsprogrammen in på film, dvs. de sändes inte direkt, och finns därför bevarade. Exempel på program som sändes direkt, och som därför inte finns bevarade, är bl.a. studióprogram, som nyhets- och sportmagasin, samt underhållningsprogram.

För SVT Arkiv har rättighetsfrågan för rörligt bildmaterial varit central för arkivverksamheten. För att ett program skall få sparas och dokumenteras utförligt på arkivet måste Sveriges Television AB ha rättigheter till programmet. Förutom att spara egna program, har SVT Arkiv genom åren också förvärvat samlingar med rörliga bilder, företrädesvis film på filmbas, från olika privatpersoner och företag, genom antingen inköp eller donationer. Svensk Filmindustri (SF) journal- och kortfilmsarkiv, med ett unikt äldre bildmaterial, införskaffades till exempel under 1960-talet. Parallellt med detta stora förvärv av äldre filmmaterial inköptes också den presshistoriska stillbildsamlingen på Sveriges Television AB. Svensk Filmindustri journal- och kortfilmsarkiv finns tillsammans med andra äldre kortfilmer lagrade som direktåtkomliga digitala filer i en databas som finns tillgänglig för allmänheten i Statens ljud- och bildarkivs lokaler.

SVT Arkiv har en delvis konverterad kortkatalog med uppgifter om program sända till och med 1 april 1974, samt en databas med uppgifter om program sända från 2 april 1974 och framåt. SVT-katalogen är en central databas som dokumenterar av Sveriges Television AB:s sända program men även annat material som arkiverats av SVT Arkiv. Katalogen innehåller till exempel dokumentation över inköpt material.

Fr.o.m. 1 januari 1998 har SVT Arkiv även en databas med programtabläer över samtliga program som sänds i SVT1 och SVT2. Fr.o.m. 1962 fram till och med hösten 1993 fattade en arkivkommitté på Sveriges Television AB:s beslut om vilket material som SVT Arkiv skulle bevara för framtiden. Det innebär att ett fullständigt bevarande av Sveriges Televisions egna produktioner inte skett. Fr.o.m. hösten 1993 gäller dock en arkivpolicy som säger att alla produktioner där Sveriges Television AB äger rättigheterna skall sparas på utsändningsbar kvalitet.

Under 2002 startade SVT Arkiv det s.k. Rädda VB-projektet. Målet med projektet är att rädda en tum- och två tumsband som riskerar att förstöras, alternativt är svåra att spela upp på grund av att reservdelar och teknisk kompetens kopplad till uppspelningsmaskinerna saknas.

I och med starten av SVT24 1999 så har Sveriges Television AB börjat arbetet med att gå över till att arbeta i en fil- och serverbaserad miljö. Fr.o.m. september 2001 infördes den filbaserade tekniken för hela nyhetsverksamheten. Tekniken har utvecklats ytterligare sedan starten. Dessutom har SVT-nyheter ett nordiskt samarbete med övriga public Service-bolag med utbyte av datafiler. År 2005/2006 ska hela Sveriges Television AB:s produktion vara fil- och serverbaserad.

Sveriges Television AB har sedan i början av år 2000 haft ett digitalt arkiv för nyheter. Från starten skapades arkivet för SVT24 men kom snart att innehålla även distriktsnyheter och fr.o.m. september 2001 innehåller arkivet alla nyhetsinslag som sänts av Sveriges Television AB. Senaste året har arkivet även hanterat Sveriges Television AB:s digitala kanaler 24:an och Barnkanalen. Inom ett till två år ska hela Sveriges Television AB:s produktion lagras i ett filbaserat arkiv.

Nyhetsinslagen/programmen existerar som filer och ett produktionsarkiv arkiverar i det format som produktionen nyttjar.

För att hålla ordning på filerna har Sveriges Television AB utvecklat ett mediehanteringssystem. Systemet håller ordning på

filerna genom hela produktionskedjan och man kan överföra filer inom hela Sveriges Television AB. Detta gör att det centrala digitala arkivet i Stockholm är tillgängligt över hela landet och material kan snabbt flyttas till en lokal server för återbruk.

Sveriges Television AB har för sin digitala miljö ett inspelningsverktyg som möjliggör inspelning till digitala filer från videosignaler.

Det digitala arkivet innehåller det som nyproduceras. Det analoga arkivet innehåller film och bandbaserade material som digitaliseras vid efterfrågan för återbruk. På sikt kommer gamla program som går i repris att kunna återfinnas i det digitala arkivet. Någon strukturerad digitalisering förekommer dock inte av det analoga arkivet.

Arbetet med att hela Sveriges Television AB ska arbeta i digital miljö pågår för såväl infrastruktur som mediehanteringssystemet. Arbetet kommer att fortsätta under de närmaste åren. Tillgängligheten till materialet i Sveriges Television AB:s arkiv begränsas genom bestämmelser i upphovsrättslagen. Sveriges Television AB kan endast besluta om till exempel visningsrättigheter för material där man äger samtliga rättigheter. I regel gäller detta produktioner där medverkande och upphovsmän är anställda inom koncernen.

Genom samarbetet mellan Sveriges Television AB och Statens ljud- och bildarkiv har dock forskare, inom Statens ljud- och bildarkivs lokaler, i princip tillgänglighet till allt material på SVT Arkiv. Även SVT-katalogen är tillgänglig från Statens ljud- och bildarkivs lokaler. Dessutom levereras sedan 1 juli 1978 samtliga av Sveriges Television AB:s sända program genom pliktexemplarslagen. Därtill har SVT Arkiv i vissa fall upplåtit sina lokaler till filmforskare och historiker som haft intresse av att se till exempel film på filmbas.

9.2 Sveriges Radio AB

Ljudarkiven inom Sveriges Radio AB förvaltas av det av Sveriges Television AB, Sveriges Radio AB och Utbildningsradion AB gemensamt ägda Sveriges Radio Förvaltnings AB. Bolaget serverar programbolagen med tjänster som inte är direkt knutna till produktion, men nära förbundna med den som arkiv och bibliotek m.m. Ljudarkiven hos Sveriges Radios Förvaltnings AB omfattar ca

500 000 timmar och användningen av arkiven är stor. Under 2003 lånade Grammofonarkivet 187 200 volymer och Radioarkivet 23 300 volymer.

Sveriges Radio Förvaltnings AB bedriver sedan 2002 ett omfattande arbete som syftar till att långsiktigt bevara samlingarna. Arbetet har inriktats på att svara mot de nya digitala produktionskrav där material förutsätts levereras i digital form eftersom teknik för att spela upp analoga källor blir alltmer sällsynt i produktionsledet. Det totala behovet är att konvertera ca 200 000 ¼ tums band med radioprogram i sändningskvalitet. Parallellt med dessa ambitioner kommer efterfrågade volymer att digitaliseras före leverans. Målsättningen är att 2005 ha digitaliserat mellan 5–10 procent av den totala speltiden i arkiven och då med fokus på format som i dag upplevs ha den kortaste livslängden.

Arbetet inom Sveriges Radio Förvaltnings AB bedrivs i projektform som t.ex. kunskapsinsamlade projekt s.k. arkivpiloter. Dessa ger organisationen stor kunskap om tekniska system, kommande arbetsflöden både vid själva överföringsarbetet och vid användningen av digitaliserat material. Under 2004 planerar man att införa ett system som knyter samman alla de ingående systemen som tillsammans kommer att bilda ett digitalt arkiv.

9.3 Svenska Filminstitutet

Stiftelsen Svenska Filminstitutet (SFI) bildades 1963 och har en ledande roll inom svenskt filmliv med uppdrag att lyfta fram, stärka och utveckla filmen i kultur- och samhällslivet.

Svenska Filminstitutets filmarkiv har det nationella ansvaret att bevara film på filmbas, i huvudsak professionell film som är avsedd att visas för publik på biograf. Detta inbegriper såväl lång- som kortfilm, spel- och dokumentärfilm, samt animations- och reklamfilm. Som en följd av regler i bestämmelserna för Svenska Filminstitutets produktionsstöd överlämnas säkerhetsmaterial till ny svensk film till filmarkivet. Utländsk film som visas på biograf deponeras i filmarkivet av respektive distributör.

Uppdraget är vidare att dokumentera och göra filmhistorien levande för studenter, forskare och en filmintresserad allmänhet. I uppdraget ingår också att restaurera det svenska filmarvet för att åter kunna visa det.

Svenska Filminstitutets filmarkiv har material till omkring 20 800 titlar. Ett flertal av dessa titlar föreligger i en visningskopia, andra föreligger i flera visningskopior, och åter andra, endast i någon form av referensmaterial. Omkring 5 000 av titlarna är kortfilmer, resten fiktiva långfilmer

Uppgifter om filmarkivets bestånd av rörlig bild på filmbas registreras i Filminstitutets filmdatabas. Filmdatabasen innehåller uppgifter till omkring 45 000 filmer, både svenska och utländska, att jämföra med de knappt 21 000 filmer till vilka arkivet har filmmaterial. Filmdatabasens svenska del är numera tillgänglig på Filminstitutets hemsida.

I filmarkivets uppdrag ingår att bevara det svenska filmarvet på filmbas. Interna kontroller av informationsbärare med syfte att upptäcka åldringsfenomen, görs i regel i samband med att filmmaterial tas fram för användning, med avseende på såväl visning, som referenskontroll vid restaurering.

Svenska Filminstitutet har av praktiska skäl inte själv möjlighet att bereda forskare insyn i materialet i filmarkivet. Svenska Filminstitutet kan genom ett samarbete med Statens ljud- och bildarkiv göra filmbeståndet tillgängligt i videoformat. Film på filmbas kan beställas fram genom Statens ljud- och bildarkiv, som efter framtagning, scannar filmen till en digital betacam-kopia, som i sin tur överförs till en VHS-kopia för påseende på plats. Den person, institution eller det bolag som äger rättigheten till filmen måste dock först ge sitt godkännande.

Filmarkivet i Grängesberg

Under 2001 fick Svenska Filminstitutet regeringens uppdrag att etablera en filmvårdscentral för ickefiktiv film på filmbas i Grängesberg i Dalarna. Filmarkivets uppdrag är att samla in, dokumentera, bevara och göra den ej biografvisade, dokumentära filmen tillgänglig i Sverige. I och med etableringen av ett filmarkiv i Grängesberg förstärks Svenska Filminstitutets filmpolitiska uppdrag som ett nationellt arkiv för film på filmbas.

9.4 Andra aktörer inom ljud- och bildområdet

Under den senaste femtonårsperioden har televisionsbranschen genomgått stora förändringar. Nya satellit- och kabeldistribuerade televisionskanaler utanför public service-sektorn har tillkommit, samtidigt som en rad nya anknutna marknader vuxit fram, såsom program- och reklamproduktion, samt rättighets- och programformatförsäljning. Innan förändringarna startade bedrevs så gott som all televisionsverksamhet inom Sveriges Television AB och inom Utbildningsradion AB. Sveriges Television AB producerade svenska program och köpte främst via *European Broadcasting Union* (EBU) in utländska produktioner, samt överförde programidéer från utlandet till svenska förhållanden. Till skillnad mot Sveriges Television AB har de reklamfinansierade kanalerna lagt ut huvuddelen av sin programproduktion på fristående produktionsbolag. Visst material produceras dock av kanalerna själva.

TV4-sfären

I TV4-sfären ingår, förutom televisionskanalen TV4, den nya marksända digitala televisionskanalen TV4+, 16 lokala televisionsstationer, fyra webbstationer samt TV4 Interaktiv som innefattar tv4.se och TV4 text-TV plus televisionskanalen TV4 meditv. Inom TV4 produceras framförallt nyhetssändningar, men även en hel del fakta- och nöjesprogram. I övrigt köper kanalen in material från olika svenska och utländska produktionsbolag.

TV4 bevarar allt programmaterial som kanalen äger rättigheter till. Under 2003 gallrades inköpta serier och filmer som TV4 saknar rättigheter till, bl.a. för att TV4 övergått till ett nytt bildformat anpassat för bredbild. Vad gäller dokumentation katalogiseras egenproducerade nyhets-, sport- samt faktaprogram. Övrigt material registreras på tablnivå samt kompletteras med uppgifter om rättigheter, leverantör och distributör.

För huvudkanalen TV4 gäller i dag utsändning av program från band, men digital utsändning från videoservrar för nyheter, sport, reklam och trailers. För TV4 plus gäller digital filbaserad utsändning för alla programtyper sedan starten i mars 2003.

Arkivering sker på bandmedia för samtliga kanaler i väntan på ett digitalt online-arkiv. Här är målet att snarast komma över i digital lagring på server eller bandrobotsystem för att komma ifrån gene-

rationsförluster vid digitalisering och formatkonvertering, men också för att rationalisera hela mediehanteringen.

Under 2003 installerades ett nätverk mellan TV4 och TV4:s lokalredaktioner för att stödja databaserad överföring av video mellan redaktionerna i hela landet. Nätverket är i dag etablerat och innebär att inslag enkelt kan flyttas mellan TV4s redaktioner över hela landet.

Under 2004 kommer ett digitalt arkiv att etableras för TV4:s samliga programtyper med start under våren 2004 för de nya kanalerna. Som ett resultat av detta kommer ett mediehanteringssystem att etableras för att kontrollera inspelningar, överföringar, utsändning och arkivering av filer.

När systemet väl är etablerat kommer det att stödja filbaserad överföring av utgående bild till Statens ljud- och bildarkiv, för att fasa ut dagens referensbandningar på VHS-format.

TV3, ZTV och TV8

Modern Times Groups (MTG) kanaler TV3, ZTV och TV8 innehar arkiv i Stockholm och i London. Arkivet i Stockholm innehåller huvudsakligen respektive kanals nyhetsinslag – ej hela sändningarna. Kanalernas sändningsband arkiveras i London. Då TV3:s nyhetssändningar fram till 1995 endast bestod av direktsändning från studio finns inget bevarat från den perioden. ZTV har sparat allt råmaterial för ZTV-nytt sedan kanalstarten, vilket bl.a. innefattar ett stort antal intervjuer med olika artister. I arkivet i Stockholm har hittills inget material gallrats. I Stockholm finns databaser över respektive kanals nyhetssändningar.

Kanal fem

Kanal fem sänds likt *Modern Times Groups* (MTG) kanaler, via satellit till Sverige från Storbritannien, men även i det svenska, digitala marknätet. Sändningarna i det digitala marknätet innebär att Kanal fem omfattas av pliktexemplarslagen. Statens ljud- och bildarkiv har mottagit pliktexemplar från kanalen sedan 1991. Kanal fem har producerat mycket lite eget material. I början på nittioalet direktsändes nyheter som endast finns bevarade på de referensband som levererats till Statens ljud- och bildarkiv. I dag producerar

kanalen i stort sett uteslutande trailers. Inköpt svenskt material förvaras i London så länge det är aktuellt för utsändning, varefter det skickas till Stockholm för bevarande. Kanal fem har inte gallrat några svenska produktioner sedan starten. Utländskt inköpt material gallras efter det att sändningsrättigheterna förverkats. Dokumentation över arkivets bestånd finns sökbar i en relationsdatabas som tillåter begränsad fritextsökning.

Audiovisuella produktionsbolag

Då de reklamfinansierade televisionskanalerna gjorde entré i början på 1990-talet skapades en ny marknad. En rad entreprenörer med bakgrund i televisionsbranschen bildade produktionsbolag för att möta den nya efterfrågan på program. De större produktionsbolagen köptes efterhand upp av olika mediekoncerner som ville komma in på den nya marknaden.

Produktionsbolagen omfattas inte av pliktexemplarslagen, då lagen gäller för distributörer och inte för producenter av rörlig bild. Bevarandefrågor, gallringsbeslut och andra arkivfrågor handhas internt inom produktionsbolagen. Enligt en överenskommelse mellan Sveriges Reklamfilmproducenter, som består av ett trettiotal reklamfilmsbolag, och Reklamförbundet skall dock reklamfilmproducenter bevara originalfilmer i fem år efter leverans som säkerhets- och masteroriginal. En del reklamfilm förvaras under femårsperioden vid Svenska Filminstitutet i Rotebro, men mycket filmmaterial ligger kvar där filmerna redigeras och efterbearbetas, alternativt förvaras vid produktionsbolagen. Televisionsprogram samt television- och biografvisad reklamfilm inkommer till Statens ljud- och bildarkiv genom pliktleveranser från televisionsbolag och film-distributörer.

9.5 Arkivmyndigheter, enskilda arkivinstitutioner m.m.

Inom det svenska arkivväsendet finns rörliga bilder bevarade som arkivhandlingar på en mängd format i en rad arkiv.

Riksarkivet och landsarkiven

Riksarkivet (i vilket Krigsarkivet numera ingår) och landsarkiven har tämligen omfattande bestånd i vilka ljud och rörliga bilder ingår som arkivhandlingar.

Bland de statliga arkiven levererade till Riksarkivet hittar man rörlig bild hos till exempel Postverket, Svenska kyrkans centralråd, Statens institut för läromedel och Skolöverstyrelsen. Även i enskilda arkiv på Riksarkivet och landsarkiven finns bestånd av ljud och rörlig bild.

Folkrörelsearkiven

Ett stort antal olika folkrörelser, till exempel fackförbund, nykterhetsorganisationer och bildningsförbund i Sverige, har i varierande omfattning ljudupptagningar och film- och videosamlingar. Folkrörelsearkiven runt om i landet förvarar en del av dem, men troligtvis finns än mer rörlig bild och ljud hos de olika förbunden, och inte minst hos olika hembygdsföreningar och deras enskilda medlemmar. En av de viktigaste folkrörelsearkiven inom ljud- och bildområdet är Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Stockholm.

Statliga och kommunala myndigheters arkiv

Statliga verk, kommuner och landsting har stora mängder ljud- och bildupptagningar. Dialekt och ortsnamnsarkiven har också stora samlingar.

Museerna

De flesta museala filmsamlingar har byggts upp genom förvärv, depositioner och insamlingar. Museisektorn besitter således stora samlingar med rörlig bild på videoformat och ljud.

9.6 ABM – samverkan

Frågan om det långsiktiga bevarandet av digitalt material har varit av största vikt för institutionerna inom ABM-sektorn (Arkiv, Bibliotek och Museer), delvis utifrån olika aspekter. Kungl. Biblioteket lagrar svenska digitala publikationer medan man inom arkivsektorn arbetar med handlingar ingående i olika arkiv. Inom arkivsektorn arbetar man mera proaktivt genom att med hjälp av olika regler och genom tillsynsarbete se till att handlingarna bevaras i det skick som de var när de upprättades hos arkivbildaren.

Redan 1992 startades en informell arbetsgrupp för utökad samverkan mellan arkivinstitutioner, bibliotek och museer (ABM-gruppen). Regeringen uppdrog den 25 oktober 2001 åt Kungl. Biblioteket, Kulturrådet och Riksarkivet att utföra ett uppdrag för att bedöma förutsättningarna för fortsatt samverkan och att välja ut lämpliga samverkansprojekt. Uppdraget redovisades 2002 till regeringen i rapporten "ABM-samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer". Rapporten har remissbehandlats.

Kungl. Biblioteket, Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet, Kulturrådet och Nationalmuseum beslöt hösten 2003 att samla de nationella kulturinstitutionerna i ett ABM-centrum. De fem myndigheterna skall finansiera ett halvtidskansli.

Den ABM-samverkan som är intressant för denna utredning utgörs av den inriktning som behandlar olika aspekter av långsiktigt bevarande av digitalt material. Det är informationen i sig som skall bevaras och inte informationsbäraren. Problemet är den ständiga hård- och mjukvaruutvecklingen som gör att informationen måste anpassas efter denna.

Det finns inom arkiv- och biblioteksvärlden två huvudsakliga sätt att angripa detta problem, nämligen migrering och emulering (formatet på den ursprungliga datafilen behålls). Att bevara den ursprungliga maskinparken och programvaran är uteslutet. Inom arkivvärlden är den förhärskande uppfattningen att migrering är den bästa lösningen.

Det pågår internationellt ett intensivt arbete med att utveckla modeller, metoder och standarder för att bevara digital information i autentiskt skick på mycket lång sikt. Inom Riksarkivet har påbörjats ett stort forskningsprojekt, Långsiktigt Digitalt Bevarande (LDB), som just arbetar med sådana frågor beträffande digitala allmänna handlingar.

Detta är ett område som lämpar sig mycket väl för ett samarbete mellan Riksarkivet, Kungl. Biblioteket och Statens ljud- och bildarkiv, även om utgångspunkterna skiljer sig beroende på att det i ena fallet rör sig om pliktexemplar och i det andra om allmänna handlingar. Det gäller att i samverkan på bästa sätt utnyttja befintlig kunskap och kompetens för att undvika dubbelarbete. Det är vidare väsentligt att delta i utvecklingsarbetet nationellt och internationellt inom de olika sektorerna samt att utveckla nätverk härför.

10 Samarbete mellan berörda institutioner

10.1 Avtal om leverans och annat arkivsamarbete

I propositionen som föregick 1978 års lag om pliktexemplar anslöt sig regeringen till Dataarkiveringskommitténs förslag om att vissa frågor borde regleras i avtal mellan Sveriges Radios programbolag och staten.

Statens ljud- och bildarkiv (tidigare Arkivet för ljud och bild) och Sveriges Radios programbolag har sedan 1984 i avtal reglerat hur leverans av pliktexemplar och annat arkivsamarbete skall ske. I avtalet finns inskrivet vilket inspelningssystem och vilka informationsbärare programbolagen skall använda vid referensbandningen.

Utöver pliktexemplarsleveranserna åtar sig därmed även Sveriges Television AB att för Statens ljud- och bildarkivs räkning på återutsändningsbar kvalitet banda och leverera de av Sveriges Television AB rikssända televisionsprogram, som Statens ljud- och bildarkiv bedömer har ett dokumentariskt värde – i praktiken samtliga svenska produktioner med undantag av repris, sportsändningar och minoritetsspråksändningar under dagtid. Även Utbildningsradion AB:s program, vilka sparas i Utbildningsradions bandarkiv, är undantagna.

Enligt avtalet skall Statens ljud- och bildarkiv svara för kostnader samt ersätta Sveriges Television AB med hälften av de underhållskostnader som den bandningen medför. Leverans till Statens ljud- och bildarkiv av dessa band skall ske senast tre år efter inspelningstillfället. Statens ljud- och bildarkiv har enligt avtalet rätt att erhålla kopior eller låna banden under den tid de förvaras vid Sveriges Television AB. Sveriges Television AB har motsvarande rätt att erhålla kopior alternativt låna banden under den tid de förvaras vid Statens ljud- och bildarkiv. I praktiken görs av ekonomiska skäl inga arkivkopior utan det är originalbanden som nyttjas av båda parter.

Statens ljud- och bildarkiv och Sveriges Radio AB tecknade 1996 ett avtal om leverans av pliktexemplarsband och ljudupptagningar. Avtalet tar upp frågor om inspelningssystem, informationsbärare, kopiabeställning, katalogisering och annat samarbete.

10.2 En nationell bevarandeplan för rörliga bilder

Statens ljud- och bildarkiv tog 2002, i samarbete med Svenska Filminstitutet och Sveriges Television AB, initiativ till att ta fram ett underlag för en svensk nationell bevarandeplan för rörliga bilder. Där skall bl.a. den nuvarande gränsdragningen och samordningen mellan institutionerna beskrivas. Vidare skall samarbetet avse hur rörliga bilder behandlas samt volymläkningar och kostnadsberäkningar för nödvändiga bevarandeinsatser.

Till utredningen har överlämnats ett utkast till bevarandeplanen. Den tar upp frågor som rör nämnda institutioners verksamhetsinriktning och bestånd av rörliga bilder. Utöver initiativtagarnas institutioner finns bidrag från arkivmyndigheter, andra arkivinstitutioner och museer. Även televisionskanaler, produktionsbolag, företag och fria filmare har bidragit med presentationer av sina respektive verksamheter. Bevarandeplanen visar att den absolut största delen av beståndet av rörliga bilder i Sverige finns hos Sveriges Television AB, Svenska Filminstitutet och Statens ljud- och bildarkiv. Dessa tre arkiv har olika system för registrering och katalogisering av sina respektive samlingar. Utöver det så har de olika förutsättningar och praxis för tillhandahållande. Arbetet med den nationella bevarandeplanen är vilande i avvaktan på denna utredning.

11 Inledning till överväganden och förslag

I pliktexemplarslagen stadgas att ljud och rörliga bilder skall bevaras och tillhandahållas för forskning och studier. För att tillgodose detta ändamål förvaras i dag ca tre miljoner speltimmar av ljudupptagningar och ca 1,5 miljoner speltimmar av rörliga bilder hos Statens ljud- och bildarkiv.

Som en del av forskningens infrastruktur strävar institutionen efter att tillhandahålla och tillgängliggöra så stor del som möjligt av kulturarvet i form av audiovisuella medier, såväl svenskt som utländskt material.

Jag delar tidigare utredningars uppfattning att det inte är möjligt att uppställa kvalitetskriterier för vilket material som är mer värt att bevara än annat, eftersom ”det dåliga belyser vårt samhälle lika väl som det goda” (se betänkandet *Pliktleverans*, SOU 1992:92). Det är i själva verket så att vissa produktioner som kan sägas vara av tids-typisk, alldaglig eller trivial karaktär ses av en stor publik och därmed kan påverka inställningar och attityder. Jag vill understryka att det enligt min mening är nödvändigt att systematiskt samla in och bevara även ljud- och bildmaterial som faller utanför pliktexemplarslagens stadganden. Man kan således ur forsknings- och kulturarvssynvinkel inte göra någon skillnad mellan material som sänds av olika aktörer. Det viktiga är att det utbud som huvudsakligen är avsett för den svenska publiken samlas in och bevaras oavsett om programbolaget är förlagt till Sverige eller inte. Man måste dock ta hänsyn till det mycket kraftigt växande medieutbudet som inte visar någon tendens att minska utan motsatsen är snarare fallet. Medieutbudet när Statens ljud- och bildarkiv grundades var blygsamt i förhållande till dagens utbud. I dag ligger det årliga intaget av radio- och televisionssändningar på ca 250 000 timmar leveranspliktigt material, vartill kommer lokala kabel-TV-sändningar i urval. För enbart Sveriges Radios del beräknas de årliga sändning-

arna för närvarande uppgå till ca 120 000 timmar. Härtill kommer ett stort antal andra radiosändningar.

Detta leder mig till den slutsatsen att allt inte kan samlas in eller bevaras. Detta behöver inte heller vara önskvärt. En minskning av materialet torde heller inte få alltför negativa konsekvenser om minskningen sker på ett planerat sätt och utifrån fastställda kriterier. Jag menar att sådana kanaler som huvudsakligen sänder filmer eller andra program dygnet runt och där varje film eller program sänds ett stort antal gånger inte skall behöva bevaras helt och hållet för forskningens skull eller som en del av vårt kulturarv. Jag har därvid övervägt om man kan plocka bort hela kanaler men kommit till slutsatsen att även kanaler som till övervägande del sänder repriserande material som filmer kan sända en del material i original. Fördelen med att utgå från kanaler är att det är ett enkelt urvalsbegrepp. Jag menar dock att man i första hand skall försöka välja att utgå från programmen. Här finns olika lösningar. Man bör för framtiden försöka utforma tekniska system som redan från början markerar vad som är repriser så att man sedan på ett enkelt sätt kan ta bort dessa eller kanske aldrig samla in sådant material. Jag har därvid från Statens ljud- och bildarkiv inhämtat att man gör den bedömningen att materialet i vissa fall kan nedbringas med ca 50 procent.

Det finns olika lösningar för att tillgodose behovet av att få en helhetsbild av programflödet som t.ex. att bevara programtablåer, etc. Samma resonemang torde gälla för olika televisionskanaler och radiokanaler där programmen inte heller kan anses utgöra yttringar av svenskt liv, svenskt samhälle och svensk kultur (jmf 4 § i pliktexemplarslagen).

Det är inte möjligt att i författningstext exakt ange vilka kanaler eller program som skall samlas in och bevaras. Jag menar att allmänna riktlinjer bör finnas. Regeringen kan fastställa sådana i t.ex. myndighetens instruktion eller regleringsbrev. Statens ljud- och bildarkiv får sedan utfärda föreskrifter med undantag eller sluta överenskommelser med andra aktörer om insamling.

Statens ljud- och bildarkiv skall inrikta sig på att bevara svenska produktioner på högsta möjliga kvalitet. Anknytningen till radio-rättsliga regler som görs i pliktexemplarslagen, och som för med sig ett inflöde av radio- och televisionsupptagningar med låg kvalitet, motsvarar inte ambitionsnivån för uppgiften. Snarare återfinns det svenska originalmaterialet vid programbolag och hos andra aktörer på ljud- och bildområdet.

För att kunna utföra sina uppgifter behöver Statens ljud- och bildarkiv riktlinjer för verksamheten. Jag har valt att utforma förslagen i anslutning till de två huvudsakliga frågeställningar som framgår av direktivet (dir. 2002:155). Först lägger jag fram förslag till inriktning för insamling och prioritering. Bakgrunden till förslagen står att finna i det kraftigt växande utbudet på mediemarknaden, framför allt har televisionsutbudet ökat de senaste åren. För att kunna hantera strömmen av inkommande pliktexemplar måste Statens ljud- och bildarkiv kunna göra prioriteringar. Jag har ansett att föreslagna riktlinjer kan rymmas inom ramen för de grundläggande principerna i pliktexemplarslagen.

Flera programbolag har börjat att digitalisera sin utsändningsverksamhet och vissa av dessa har anmält intresse av att till Statens ljud- och bildarkiv leverera radio- och televisionsprogram via överföringar av datafiler. Jag lägger därför fram förslag till att Statens ljud- och bildarkiv skall inleda en verksamhet med egen inspelning av radio- och televisionsändingar. Jag lägger i denna del också fram förslag till ändringar av pliktexemplarslagen.

För att effektivisera och undvika dubbellagring av film förslås att nuvarande rutiner med scanneröverföring till videokopia upphör. En ändring av pliktexemplarslagen är därvid nödvändig.

I takt med det växande historieintresset banar en digitalisering vägen för en ökad återanvändning av material från radio- och televisionens barndom. Migreringen är inget självändamål utan skall övervägas med framtiden i blickfånget. Till svårigheterna med detta hör att vi i dag inte kan veta hur materialet kan komma att användas i framtiden. Dessa frågeställningar brottas de flesta forsknings- och kulturarvsinstitutioner med. Arkivinstitutioner, bibliotek och museer upprätthåller genom sina bestånd och samlingar ett slags nationellt och kollektivt minne. Hos dessa institutioner ryms stora kvantiteter som sällan nyttjas, men som måste finnas där som en beredskap inför kommande generationer. För eller senare kommer detta material att tilldra sig forskningens intresse. För de pappersbaserade arkiven, har detta på senare år kommit till uttryck genom det intresset av kritisk granskning av samhällsfenomen som välfärdspolitikerna under 1900-talet (steriliseringsdebatten) och vissa statliga organs övervakning av vänstersympatisörer under det kalla krigets skede (Säkerhetstjänstkommissionen). Detta är exempel på hur arkivmaterial kan användas på ett sätt som de som en gång bildade dessa arkiv antagligen inte hade i åtanke.

Händelser i svensk samtidshistoria som berör många människor i både positivt och negativt avseende, och som endast genom audiovisuella upptagningar till fullo kan spegla dessa händelser riskerar att förloras om bevarandeåtgärder inte vidtas. Listan på sådana radio- och televisionssekvenser kan göras lång, här skall några nämnas. Inom sportens värld är televisionsbilder på t.ex. Ingemar Stenmarks, Björn Borgs eller Ulrika Knapes framgångar under 1970- och 1980-talen klassiska. På nyhetsområdet utgör politiska händelser som regimskifte vid regeringsmakten eller dramatiska nyhetsinslag som mordet på statsminister Olof Palme och utrikesminister Anna Lindh exempel på televisionsmaterial som är väsentliga för många människor, inte minst för uppväxande generationer. Återanvändandet av ljudupptagningar från inspelningar av sång- och musikevenemang är andra exempel på material som är borta inom 1–15 år om migrering inte sker. Visa, rock, opera, jazz eller körmusik – det spelar ingen roll. Utan bevarandeinsatser kommer delar av musikhistorien att vara tyst.

De förslag som jag lägger fram för det långsiktiga bevarandet av upptagningar av ljud och rörliga bilder har sin grund i det pågående åldersrelaterade fysiska söderfallet av de analoga informationsbärarna. Detta i kombination med den snabba omloppstiden för de tekniska systemen innebär att överföring från analog form till digital form är nödvändig. Den pågående förstörelseprocessen utplånar på ett osystematiskt och oplanerat sätt det unika audiovisuella källmaterial som Statens ljud- och bildarkiv förvarar.

Jag gör den bedömningen att det inte finns några begränsningar i upphovsrättslagen eller personuppgiftslagen för vilket material som får samlas in och kopieras för bevarandeändamål.

Överföring av materialet från analog form till digital form leder till att ett automatiserat personregister skapas. Den bedömning jag gör är dock att personuppgiftslagen troligtvis inte kommer att lägga några hinder i vägen för den migrering som föreslås. Däremot leder personuppgiftslagens bestämmelser till en viss begränsning i möjligheterna till indexering och tillgängliggörande av det migrerade materialet. En möjlighet att lösa denna fråga är att regeringen utfärdar en särskild förordning som reglerar behandlingen av personuppgifter som uppstår till följd av migreringen samt genom katalogisering och upprättande av andra sökverktyg (jmf förordning (2002:287) om behandling av Kungl. Bibliotekets digitala kulturarvsprojekt).

12 Förslag till inriktning för egen insamling och prioritering

12.1 Övergripande riktlinjer för egen insamling och prioritering

Bedömning: De grundläggande principerna i pliktexemplarslagen skall gälla även i fortsättningen. Det material som samlas in skall således vara offentliggjort i Sverige och röra svenska förhållanden. Kostnaderna för hantering och lagring av de stora och ökande volymerna kan dock göra att prioriteringar blir nödvändiga.

Förslag: Följande övergripande prioriteringar föreslås gälla för Statens ljud- och bildarkivs verksamhet. Prioriteringarna avser både pliktexemplar och förvärvat material.

- Produktioner som innehåller unik information (unicitet) skall ha högsta prioritet. Smärre anpassningar, som t.ex. olika textningar, av i övrigt samma material, är i sig inte grund för att informationen skall betraktas som unik.
- Produktioner av svenskt ursprung skall ha högre prioritet än produktioner av utländskt ursprung. Detta skall gälla för alla delar av hanteringen: inspelningskvalitet, beskrivningsnivåer, bevarandeinsatser m.m. Enbart svenskt textning eller svensk speaker på ett utländskt innehåll skall inte konstituera svenskt ursprung.

Bakgrund

Lagen (1993:1392) om pliktexemplar av dokument bidrar till att förse forskningen med material om svenskt samhällsliv. År 1979 utvidgades pliktexemplarssystemet till att omfatta även upptagningar av ljud och rörliga bilder. Statens ljud- och bildarkiv är

ensam mottagare av sådana pliktexemplar som består av ljud och rörliga bilder.

I pliktexemplarslagens portalparagraf står angivet att ”Pliktexemplar skall bevaras och tillhandahållas för forskning och studier”. Vidare vägledning vad gäller den moderna pliktexemplarslagens syften och ändamål kan sökas i förarbetena, i första hand betänkandet *Pliktleverans* (SOU 1992:92) och regeringens proposition (1993/94:10) om pliktexemplar av dokument.

I betänkandet *Pliktleverans* anges som övergripande mål med pliktexemplarslagstiftningen att ”Vi skall bevara och tillhandahålla yttringar av svenskt liv, svenskt samhälle och svensk kultur för eftervärlden”. Utredningen anför vidare att ”Kvalitetskriterier är omöjliga att uppställa, då det dåliga belyser vårt samhälle lika väl som det goda. Strävan måste i stället vara att behålla så mycket som möjligt av det material som innehåller mycken och unik information. De restriktioner på bevarande och tillhandahållande som måste uppställas är följaktligen av ekonomisk natur.” Regeringen instämde i utredningens målbeskrivning och anförde i propositionen: ”Pliktleverans skall ske för att bevara och tillhandahålla yttringar av svenskt liv, svenskt samhälle och svensk kultur för forskning och studier”. Senare utredningar som E-pliktutredningen och KB-utredningen har inte ifrågasatt dessa mål utan använt dem som utgångspunkt för sina överväganden och förslag. Detta har inneburit att man som mål haft en fullständighetsprincip för insamling inom pliktexemplarssystemet.

Jag ansluter mig till ställningstaganden som gjorts av tidigare utredningar och anser att grundprincipen även i fortsättningen bör vara att så mycket som möjligt av den offentliggjorda informationen skall bevaras för framtiden.

Prioriteringar

Ett ökat utbud kan dock medföra att man av ekonomiska skäl tvingas till att prioritera var bevarandeinsatser i första hand skall sättas in. Denna prioritering skall inte bara gälla material som omfattas av pliktexemplarslagen utan även avse förvärvat material. Prioriteringen skall gälla för alla delar av hanteringen: inspelingskvalitet, beskrivningsnivåer, bevarandeinsatser m.m.

Dessa direktiv är väsentliga för att Statens ljud- och bildarkiv långsiktigt och uthålligt skall kunna fullgöra sina uppgifter.

De förslag som jag lägger fram avser två kategorier av prioriteringar: *unicitet* och *svenskt ursprung*.

Unicitet

Jag menar att det räcker att bevara en representation av varje produktion. Därför skall dubbletter av redan inkommet material ha lägre prioritet. Statens ljud- och bildarkiv har mandat att gallra sådana dubbletter (4 § andra stycket förordningen (1993:1439) om pliktexemplar av dokument).

Det är i dag lätt att genom programtextning anpassa ett internationellt film- och televisionsutbud till nationella marknader. Sådan textning kan variera mellan olika distributionsformer. En videokopia av en film kan vara textad på ett annat sätt än en televisionssändning av samma film. Sådan textning bör i sig inte vara grund för att materialet skall anses vara unikt. Detta bör inte heller gälla för anpassningar i form av smärre redigeringsinsatser. För kommersiellt utgivna videogram, fonogram och multimedier gäller dock att förpackning, omslag m.m. medför att den samlade produkten i sig skall betraktas som unik, även om den inspelade informationen till Statens ljud- och bildarkiv har levererats på annat sätt.

Svenska förhållanden

Enligt definitionen i pliktexemplarslagens 4 § skall ett dokument röra svenska förhållanden om informationen helt eller delvis är avfattad på svenska språket eller helt eller delvis innehåller verk av svensk upphovsman eller framförande av svensk konstnär eller, om inte någon av dessa förutsättningar föreligger dokumentet ändå huvudsakligen är avsett att spridas inom landet.

Med denna definition borde leveransplikten för radio- och televisionsmaterial i princip omfatta alla programkanaler, oavsett innehåll, som huvudsakligen är avsedda att spridas inom landet eller vänder sig till en svensk publik. Material från sådana kanaler borde därför generellt inte undantas eller gallras även om de enbart skulle bestå av produktioner med utländskt ursprung. Programbolag som har sitt huvudkontor i andra länder omfattas inte av svensk lagstiftning, bl.a. pliktexemplarslagen, även om programutbudet huvudsakligen är avsett att spridas i Sverige. Jag menar att det är

nödvändigt att material som inte faller under svensk lagstiftning ändå samlas in och ställs till forskningens förfogande. Statens ljud- och bildarkiv har sedan tidigare, genom överenskommelser och avtal säkerställt insamling och bevarande av upptagningar som tillhör denna kategori. Dessa kanaler har genom sin räckvidd och genomslag påverkat svenskt samhällslivs normer och föreställningar. Statens ljud- och bildarkiv skall, enligt min uppfattning, fortsätta denna inriktning av förvärvsverksamheten.

Enbart det faktum att ett utländskt program är textat på svenska bör inte vara grund för att materialet skall anses vara av svenskt ursprung. Inte heller det faktum att en internationell kanal använder sig av svenska kommentatorer för t.ex. sportsändningar eller gör andra mindre anpassningar av utbudet är ett skäl för att materialet skall anses röra svenska förhållanden. Inom dessa kanaler finns produktioner av både svenskt och utländskt ursprung. Svenska produktioner bör ha högre prioritet.

12.2 Egen inspelning

Bedömning: Jag finner att det inte föreligger några lagtekniska eller tekniska hinder för Statens ljud- och bildarkiv att spela in radio- och televisionsprogram.

Förslag: Statens ljud- och bildarkiv föreslås ges i uppdrag att samla in radio- och televisionsprogram genom egen inspelning. De övergripande prioriteringarna som jag har föreslagit i avsnitt 12.1 föreslås gälla även för egen inspelning. För att säkerställa forskningens behov av berörda radio- och televisionssändningar skall insamling genom egen inspelning även omfatta det totala utbudet under högst fyra veckor per år. Programtablåer och motsvarande dokumentation skall också bevaras som ett komplement och för att spegla programflödet.

Vidare föreslås att Statens ljud- och bildarkiv ges rätten att medge undantag från leveransskyldighet enligt 18 § plikt-exemplarslagen. Sådant undantag skall ej kunna överklagas enligt föreslagen ändring.

Insamling i digital form

Allt material som kommit in till Statens ljud- och bildarkiv har hittills nästan uteslutande kommit i form av analoga leveranser. Statens ljud- och bildarkiv har som pilotprojekt dock bedrivit insamling av material i digital form. För att undvika att fortsätta att bygga upp den stora analoga massan, som senare måste migreras till digital form, bör man snarast gå över till digital insamling. Inom en snar framtid kommer sannolikt dessutom vissa, om inte de flesta aktörerna, att vilja lämna materialet i digital form i stället för i analog.

Jag är väl medveten om att detta inte kan genomföras med en gång eller vid ett tillfälle. Man kommer att få leva med att under en viss tid samla in material i både i digital och analog form samt med olika systemtekniska lösningar. Den digitala överföringen kan också ske på olika sätt. Datafilerna kan sändas över ledning eller skickas med bud eller laddas ned av Statens ljud- och bildarkiv direkt (inspelning). Den sista metoden har vissa fördelar bl.a. kan Statens ljud- och bildarkiv begagna den kvalitetsnivå och lagringsform man önskar.

För dessa skiftande metoder att ta emot datafiler behöver Statens ljud- och bildarkiv utveckla rutiner och teknisk kompetens samt inte minst utrustning för att ta emot och lagra materialet.

Jag har övervägt möjligheten att ändra pliktexemplarslagen i syfte att kunna reglera insamlingen av radio- och televisionssändningar. Den metod som har diskuterats har tagit sin utgångspunkt i att förse Statens ljud- och bildarkiv med rätt att föreskriva om leveransplikt för vissa programbolag utifrån på förhand fastställda kriterier. En lösning utefter sådana linjer skulle emellertid innebära flera nackdelar bl.a. att leveransplikten då bara skulle kunna avse hela kanaler. Någon möjlighet att belasta programbolagen med skyldigheten att själva selektera ut program har vid närmare överväganden inte funnits vara möjligt. Utredningen har i dessa diskussioner tagit intryck av de övervägande som Pliktleveransutredningen förde rörande urval vid källan (se avsnitt 8.3).

Utbudsökningen

Först kan konstateras att utbudsökningen på framför allt radio- och televisionsområdet kommer att fortsätta. En övergång till digitala sändningar medför att det blir möjligt att etablera ytterligare programkanaler. Många av dessa kommer med stor sannolikhet att bli mer specialiserade och vända sig till en begränsad målgrupp. Antalet regionala och lokala sändningar kommer troligen också att öka.

Programflödet

Prioriteringarna som jag föreslår i avsnitt 12.1 innebär att det inte längre blir fråga om att lägga bevarandeinsatser på de totala sändningarna från olika programkanaler utan i stället unika program. Utbudet i sin helhet, programflödet, har dock i flera fall ett intresse med vetenskaplig och kulturell signifikans. Ett sätt att garantera tillgång till utbudsflödet är att, för de kanaler för vilka leveransplikt skall gälla eller för vilka överenskommelser träffats, spela in det totala utbudet under högst fyra veckor per år som en parallell till den insamling som i dag görs för de privata lokalmedierna. Vid en sådan dokumentation av flödet är det angeläget att beakta de skillnader som finns i utbudet under olika delar av året till följd av publikens vanor och attityder, annonsmarknaden, sändande företags programmässiga ambitioner m.m. Dessa förhållanden bör i möjligaste mån dokumenteras i det bevarande som sker genom programtablåer och liknande dokumentation för att fånga och spegla programflödet.

Tekniskt systemskifte

När det gäller produktion av ljud och rörliga bilder har de senaste åren ägt rum ett genomgripande tekniskt systemskifte. Den digitala tekniken är på väg att ersätta den analoga på ljud- och bildområdet. Radio- och televisionssändningar, videogram och fonogram produceras i allt högre utsträckning rent digitalt. Även på spelfilmsområdet görs inspelning i dag med hjälp av digital teknik och det är i många fall först inför biograflanseringen som det framställs kopior på 35 mm filmbas. När den elektroniska biografen får större genomslag upphör även den sista användningen av en analog

informationsbärare. I distributionsledet kommer DVD att ersätta VHS som konsumentformat för uthyrning och försäljning. Omfattningen av Statens ljud- och bildarkivs ansvarsområde kommer att fortsätta att öka. Ljud- och bildmaterial kommer att ingå i allt fler produktioner och distribueras via allt fler kanaler. Utvecklingen går, enligt min bedömning, mot att upptagningar huvudsakligen kommer att levereras i form av digitala filer i stället för de fixerade analoga dokument som nu skickas in.

Tillsammans med Sveriges Television AB står Statens ljud- och bildarkiv i begrepp att starta ett pilotprojekt för att undersöka möjligheterna av att Sveriges Television AB:s sändningar levereras i form av digitala filer i stället för de analoga VHS-kassetter som i dag utgör pliktexemplar.

Jag konstaterar att det är nödvändigt att Statens ljud- och bildarkiv tillförs ekonomiska resurser för att påskynda uppbyggnaden av teknisk kompetens för att använda nya digitala insamlingstekniker. Om inte Statens ljud- och bildarkiv håller jämna steg med leverantörerna finns flera risker bl.a. att man kommer att ha svårigheter att över huvudtaget kunna ta emot bl.a. filöverfört material. Andra svårigheter som kan uppkomma är möjligheten att göra de nödvändiga valen av format, standarder och kvalitetsnivå. Det senare är en förutsättning för att materialet skall kunna hanteras i en digital miljö.

Uppdrag för att påbörja egen insamling

Den nuvarande regleringen i 18 § första och andra stycket i plikt-exemplarslagen är till sin utformning generell och knyter an till den radiorättsliga regleringen i lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden samt till radio- och TV-lagen (1996:844). Utöver hänvisningen till nämnda lagar framgår att också skyldigheten för svenskt programföretag som genom satellitsändning som utgår från Sverige och som förmedlar ljudradio- och televisionsprogram till allmänheten skall lämna ett pliktexemplar av varje sändning.

Det är i skärningspunkten av resonemanget om kvantitet och kvalitet som direktivets uppmaning att undersöka möjligheterna till nya och moderna insamlingstekniker skall ses. Vid egen inspelning och vid leverans av digitala filer kan Statens ljud- och bildarkiv själva välja format, standarder och lämplig kvalitetsnivå för det

material som bevaras. Att slopa 18 § första och andra stycket i pliktexemplarslagen förefaller dock äventyrligt innan de nya insamlingsteknikerna hunnit utvecklas. I det komplexa och ökande medieutbudet behöver Statens ljud- och bildarkiv kunna arbeta med fler än en insamlingsteknik. Anledningen är att programbolagen har olika grad av teknisk kvalitet på inspelningarna. Inte heller möjligheten att nyttja modern teknik vid leverans är likartad hos alla leverantörer.

Det krävs att de upptagningar som förvaras i arkivet når upp till en viss kvalitetsstandard. Detta uttrycks i 32 § tredje stycket pliktexemplarslagen som att pliktexemplar och tillbehör skall vara i samma skick som de exemplar som är avsedda att göras tillgängliga för allmänheten. Att så inte är fallet med de pliktexemplarsbandningar som programbolagen efter sex månader skall leverera till Statens ljud- och bildarkiv har flera utredningar sedan tidigare konstaterat. Anledningen till att Dataarkiveringskommittén redan 1974 knöt an till den radiorättsliga regleringen var uttalat av lagtekniska och ekonomiska skäl. Det är med de nya insamlingsteknikerna som möjligheten att påverka materialets kvalitet finns. I Statens ljud- och bildarkivs uppgift ligger att i framtiden kunna tillhandahålla upptagningar för ändamål som vi i dag inte närmare kan veta någonting om. Däremot vet vi att upptagningarna måste vara på en sådan kvalitetsnivå att de säkerställer största möjliga användningsområde i framtiden. Det innebär att en så hög teknisk standard som möjligt bör eftersträvas med beaktande av de restriktioner ekonomin sätter upp. Jag vill särskilt peka på möjligheterna att i framtiden genomföra tekniska migreringar till nya informationsbärare samt att kunna återanvända materialet för bearbetning och utsändning.

Undantag från leveransplikt

Vid övergång till ny insamlingsteknik som egen inspelning och filöverföring via ledning måste Statens ljud- och bildarkiv ha möjlighet att begränsa inflödet av radio- och televisionsmaterial. Om inte denna möjlighet finns kommer, vid de fall material också inhämtas genom egen inspelning och filöverföring via ledning, arkivet att tvingas hantera två exemplar med samma innehåll. Det skall i detta sammanhang påpekas att Statens ljud- och bildarkiv i dag har möjlighet att medge undantag från skyldigheten att lämna pliktexem-

plar. Denna möjlighet regleras i 36 § pliktexemplarslagen och är gemensam för Statens ljud- och bildarkiv och Kungl. Biblioteket. Regeln tar sikte på undantag för visst fall och har av Statens ljud- och bildarkiv också tillämpats vid enstaka tillfällen. Jag menar att formuleringen i regeln inger en viss osäkerhet. Att den inte kan tillämpas generellt för att sätta hela 18 § ur spel står klart. Frågan är om regelns räckvidd tillåter undantag för viss leverantör under viss tid eller om avsikten har varit att undantag skall behöva meddelas vid varje leveranstillfälle. Tillfredställande svar har inte stått att finna i lagens förarbeten eller i 9 § förordning (1993:1439) om pliktexemplar av dokument.

Det förslag som jag lägger fram tar sin utgångspunkt i den snabba teknikutveckling och den explosionsartade utbudsökning som har redogjorts för på annat håll i betänkandet. Det ligger i dag inom möjlighetens ramar att de nya insamlingsteknikerna inom en snar framtid kan bli dominerande. Eftersom pliktexemplarslagen knyter an till radiorättsliga regleringar med helt andra syften än de bevarandeändamål som utgör riktmärket för Statens ljud- och bildarkivs verksamhet menar jag att en undantagsregel som är mer precis till inriktning och effekt är nödvändig. Därför förslås en ändring i 18 § pliktexemplarslagen som öppnar för möjligheten till undantag från leverans av referensbanden enligt den radiorättsliga regleringen. Regeln bör villkoras så att den blir tillämplig först om radio- och televisionsprogrammen insamlas på annat sätt. Det finns hos Statens ljud- och bildarkiv kompetens att avgöra när föreslagen undantagsregel skall tillämpas.

Av 37 § andra stycket i pliktexemplarslagen framgår att beslut om undantag enligt 36 § inte kan överklagas. Jag har sett det som rimligt att det inte heller skall vara möjligt att göra det för beslut som grundar sig på den nya föreslagna regeln i 18 §. Bakgrunden till mina ställningstagande ligger i att båda undantagsbesluten är snarlika, med skillnaden att den nya regeln avser endast en mediekategori och att den endast är tillämplig i de fall då insamling sker på annat sätt. Undantagsbeslutet enligt den nya regeln är ämnat för en situation som syftar till att Statens ljud- och bildarkiv inte skall erhålla två upptagningar av samma material. Jag gör därför bedömningen att en begränsning i möjligheten att överklaga inte skadar något intresse.

13 Förslag till ändring av kravet på pliktleverans av film

Förslag: 12 § lagen (1993:1392) om pliktexemplar av dokument ändras så att filmer skall vara undantagna ifrån kravet på leveransplikt, såvida de levereras i form av videogram.

Filmer och videogram

För filmer och videogram gäller leveransplikt även om det offentliggjorda materialet inte rör svenska förhållanden. Grunden för detta är att utländska filmer har ansetts ha stor påverkan på det svenska samhället och att efterfrågan på utländsk film är stor bland svenska forskare. För videogram har det ansetts särskilt viktigt att kunna följa utveckling och tendenser när det gäller våldsskildringar i rörliga bilder. Pliktlevererat filmmaterial levereras på filmbas till Statens ljud- och bildarkiv, där de överförs till videogram via s.k. filmscannrar. Efter videoöverföring återsänds filmmaterialet till leverantören.

För det videoutbud som utgörs av hyr- och köpkassetter utkommer biografvisade filmer som videogram i många fall kort tid efter filmpremiären.

Det är min uppfattning att överföringen till videogram av de filmer som levereras i form av pliktexemplar av utgivna videogram bör upphöra. Scanneröverföringen är en resurskrävande hantering som i sig ger begränsat mervärde. I många fall finns även filmkopian bevarad hos Svenska Filminstitutet. En ändring av 12 § i pliktexemplarslagen föreslås. I dag skall ett pliktexemplar av film som gjorts tillgänglig för allmänheten i Sverige lämnas till Statens ljud- och bildarkiv. Det är den som har låtit göra filmen tillgänglig för allmänheten som enligt lagen är leveransskyldig. Jag menar att regeln bör utformas så att filmer skall vara undantagna från kravet på leveransplikt, i de fall pliktexemplar av videogram av filmen levereras.

14 Förslag till migrering av inspelat material

14.1 Grundläggande inriktning för migrering

Förslag: Material, som inte är dubletter och som samlats in, föreslås bevaras genom överföring av informationen till nya tekniska system (migrering). De övergripande riktlinjer för prioriteringar som jag föreslagit i avsnitt 12.1 föreslås gälla även för migreringen. Utöver dessa prioriteringar måste hänsyn tas till material som akut hotas av förstörelse m.m. Den tekniska kvalitetsnivån bör väljas så att upptagningarna i framtiden kan användas på bredast möjliga sätt.

Migrering

Under den tjugofemåriga tid, som Statens ljud- och bildarkiv verkat, har man samlat på sig stora mängder av material. Som ovan sagts växer detta material mycket snabbt. Det är ett faktum att informationen inte kan bevaras i analog form. Ljud- och bildmaterialet lagras i dag på ett stort antal format och system på varierande informationsbärare. Informationen kommer att inom en snar framtid, i vissa fall inom ett eller ett par år, i andra fall inom tio till femton år att förstöras. Min bestämda övertygelse är att detta material som samlats in under decennier och som utgör en oundgänglig del av forskningens infrastruktur och en omistlig del av det svenska kulturarvet inte får gå förlorat.

Denna fråga har behandlats flera gånger men inte tidigare fått någon lösning. Situationen är nu annorlunda genom den tekniska utvecklingen, då det nu står klart att materialet kan överföras i digital form eftersom det nu finns tekniska lösningar som kan appliceras.

Man skulle helst vilja överföra det material som samlats in i sin helhet, men jag bedömer detta nu som omöjligt av främst finansiella skäl. Jag förordar därför ett mellanalternativ.

Omfattning

Utgångspunkten skall vara att så mycket som möjligt av det unika materialet som når svensk publik skall migreras. Detta innebär att repriser och dylikt kan tas bort om det är tekniskt och ekonomiskt möjligt. I kapitel 6 redovisas undersökningar som tyder på att denna del av sändningarna kan vara mycket omfattande för vissa kanaler; i vissa fall har det till och med enligt undersökningar av Statens ljud- och bildarkiv visat sig utgöra stora delar av sändningarna. Det är dock inte helt enkelt att i efterhand identifiera och ta bort repriser. Det inspelade materialet är inte heller strukturerat på ett sätt som underlättar detta. Det är möjligt att man i en första omgång får migrera allt material i vissa fall och selektera i efterhand.

Prioriteringar och hänsyn till tekniska aspekter

Prioriteringarna vid migreringen bör utgå från de innehållsmässiga kriterierna som ställts upp i kapitel 12. Förutom dessa innehållsmässiga kriterier tillkommer åldringsproblematiken. Material som bedöms vara i fara att förstöras av sig självt får prioriteras högt. Hänsyn måste även tas till att vissa tekniska system som skall avläsa informationsbärare är på väg att försvinna ur marknaden.

Kvalitetsnivåer

Tidigare när man tog emot analoga informationsbärare fick man som en slags nödlösning ta emot sändningar på referenskvalitet. Nu har man en möjlighet att påverka kvaliteten både genom migreringsprojektet och genom att hämta in materialet i digital form. Man bör här utgå från de syften som ligger bakom själva verksamheten, som jag inledningsvis anförde, nämligen att Statens ljud- och bildarkiv skall, för forskningen bevara denna del av vårt kulturarv. Det är då självklart att man skall eftersträva att bevara upptagningen i en form som ligger så nära originalet som möjligt så att

bredast möjliga framtida användning säkerställs. Detta hindrar inte att man kan förmedla informationen till olika kategorier av användare med den kvalitet som passar för valt tillfälle.

Enligt min mening ligger inte de stora kostnaderna i lagringen av materialet på den kvalitetsnivå som nedan föreslås när det gäller en digital hantering. Det är vidare inte alltid så att en högre kvalitet påverkar den totala kostnaden nämnvärt. Utvecklingen går snabbt framåt och man bör av kortsiktiga skäl inte välja en låg kvalitet. Kvaliteten kan nämligen inte höjas i efterhand. Jag menar att Statens ljud- och bildarkiv för sina syften vid digital hantering både vid insamling och migrering bör, där det går, eftersträva en kvalitet motsvarande minst återutsändningskvalitet (se den tekniska rapporten). Det är dock inte möjligt att ange en bestämd kvalitetsnorm i alla enskilda fall utan Statens ljud- och bildarkiv har att själv fastslå nivåerna men bör utgå från att återutsändningsnivån skall utgöra basnivån för insamling. Valet av norm/nivå hör enligt min bedömning till de frågor som måste kunna hanteras av Statens ljud- och bildarkiv tillsammans med samarbetspartners i de fall särskilda avtal blir aktuella för verksamheten.

Som framgår av den tekniska rapporten rör det sig om ett stort antal tekniska system och format på vilka bild- och ljuduppgifter för närvarande är lagrade. Kvaliteten på informationsbärarnas kondition samt det tekniska systemets aktualitet och funktion varierar också kraftigt. Det rör sig sammanlagt om över 50 system och format (se annex 1–3 i den tekniska rapporten).

Valet av en högre kvalitet behöver inte ge ett stort utslag i den totala kostnadsbilden men det kulturella värdet ökar väsentligt. Det bör påpekas att en högre kvalitet och en digitalisering innebär nya förutsättningar för att tillhandahålla materialet. Man bör således som utgångspunkt vid migreringen eftersträva en kvalitet som utifrån det inspelade materialets kvalitet ger bredast möjliga användningsområde i framtiden. Lagringskostnaderna utgör dessutom en mindre del av totalkostnaderna vid en migrering och minskar fortlöpande genom den tekniska utvecklingen.

Vissa delar av informationen finns såväl hos Statens ljud- och bildarkiv som hos Sveriges Television AB eller Sveriges Radio AB. Vid en migrering bör givetvis det exemplar som har högst kvalitet och är mest fullständigt samt är i bäst kondition användas. En bedömning får ibland göras från fall till fall. Enligt min mening bör man eftersträva en kvalitetsnivå, som motsvarar sändningskvalitet (motsvarande MPEG-2 8 Mbit/s). Även här får ibland en bedöm-

ning ske, bl.a. utifrån parternas önskemål och den framtida användningen.

14.2 Migreringsprojekt

Förslag: Ett migreringsprojekt föreslås startas för att under en tioårsperiod migrera det insamlade materialet. Arbetet skall bedrivas under Statens ljud- och bildarkivs huvudmannaskap, som skall söka samverka med berörda parter.

Materialet skall bevaras

I Statens ljud- och bildarkivs samlingar har nu ackumulerats ca 4,5 miljoner timmar analogt material. Materialet består för närvarande av ca tre miljoner timmar ljudupptagningar och ca 1,5 miljoner timmar upptagningar av rörliga bilder. Materialet växer mycket snabbt. I båda fallen finns det ett stort antal format/system som upptagningarna lagras på. Dock finns ett par format som överväger, för ljud är det ljudspolar (1/4 tums ljudband, open-reel) och för ljud och bild är det VHS-kassetter. Hittills har endast ca 25 000 timmar migrerats till digitala format och därmed räddats genom ett projekt som pågått under tio år och sammanlagt krävt ca 17,5 manår. Detta projekt har givit värdefulla erfarenheter för att uppskatta kostnader vid en manuell migrering.

De resonemang som ligger bakom tillkomsten av Statens ljud- och bildarkiv är lika giltiga i dag som när myndigheten bildades. Med tanke på den expansion som ägt rum beträffande medieutbudet inom detta område kan det till och med hävdas att det blivit än viktigare att bevara detta material för forskning och studier. Det är dessutom viktigt att börja migreringen snarast, då materialet försämras snabbt, vilket fördyrar eller till och med omöjliggör överföringen (se kap. 12.3 i den tekniska rapporten). En migrering är således nödvändig för att säkra upptagningarnas överlevnad. Även internationellt har det blivit uppenbart att en digitalisering av det analoga materialet är det enda tekniskt och ekonomiskt realistiska alternativet när det gäller det långsiktiga bevarandet (se bl.a. kap. 11.2 i den tekniska rapporten).

Det är av avgörande betydelse att regeringen snarast tar ett principbeslut om att påbörja en migrering och därvid anger under vilka

förutsättningar som arbetet skall bedrivas. Det inspelade materialet befinner sig av flera orsaker i olika tillstånd av aktivt förfall (se bl.a. annex 2 och 3 i den tekniska rapporten). Detta innebär att ju längre man väntar med ett beslut om igångsättning desto dyrare kommer migreringen att bli, eftersom materialet fortlöpande försämras och systemen blir svårare att underhålla och desto mer material kommer oåterkallerligen att förloras. Om inga medel skjuts till, kommer dessa delar av forskningens infrastruktur samt denna del av kulturarvet att förstöras inom viss tid. Det insamlingsarbete som bedrivits kommer därmed att gå till spillo.

Det bör noteras att utöver det material som ackumulerats under den tid Statens ljud- och bildarkiv funnits finns också material, främst i Sveriges Radio AB:s och Sveriges Television AB:s arkiv, som står inför samma problem. Detta material är också för forskningen i hög grad ytterst intressant och i flera fall omistligt. Migreringen av detta material har jag dock uppfattat ligga utanför mitt uttryckliga uppdrag. Sett i det större sammanhanget är dock åtgärder för att bevara även detta material lika angelägna som de som jag föreslår för det material som Statens ljud- och bildarkiv har.

Hur migreringen skall gå till

Det kommer att bli fråga om att migrera stora massor av information, som nu lagras på ett antal format och system. I vissa fall omfattar de tekniska systemen och formaten från omkring ett tusen timmar till system och format med hundratusentals timmar. Den övervägande delen av materialet utgörs som ovan sagts av ljudspolar innehållande ca 2,1 miljoner speltimmar och videokassetter (VHS/VHS-LP) innehållande ca 1,1 miljoner speltimmar. Migreringen kan ske manuellt eller automatiskt, dvs. med hjälp av robotteknik. Hanteringen måste anpassas efter de system och format det är frågan om. I de fall där det är frågan om stora mängder som utgörs så gott som uteslutande av problemfria informationsbärare (dvs. inte visar tecken på förfall) blir det frågan om produktion som lämpligast sker i stordrift. När materialet till stor del visar tecken på förfall eller det är fråga om små bestånd, får man begagna sig av manuell och mer kostnadskrävande migrering.

Det står helt klart att en migrering som skall klara dessa mycket omfattande massor samt olika format och system inte kan ske inom Statens ljud- och bildarkivs ordinarie verksamhet. Det in-

spelade materialet kommer att förstöras om inga åtgärder vidtas snarast. Det finns nu andra tekniska möjligheter att hantera och migrera materialet än det fanns för tio år sedan. Tidigare var det frågan om att migrera från analogt till analogt med tillhörande problem. Den tekniska utvecklingen tillåter att man nu för över upptagningarna till digitala informationsbärare och sedan kan den framtida migreringen ombesörjas digitalt med hjälp av olika robot-system. Det är således frågan om en stor och nödvändig engångs-insats för att rädda detta material.

Arbetet med att föra över materialet i digital form kräver stor teknisk kompetens och tillgång till, i flera fall, en omfattande och speciell maskinell utrustning. Det gäller att dra nytta av den kunskap och kompetens samt redan befintlig personal och utrustning samt se vilka samarbetspartners som finns. Sveriges Television AB och Sveriges Radio AB har, som jag tidigare framhållit, också omfattande material som måste migreras. Synergieffekterna är väsentliga för att nå bästa möjliga resultat. Förfarandet får anpassas till såväl de små systemen och formaten som är mer teknik- och tidskrävande per enhet som de stora mer ensartade formaten och systemen, där produktionen är mer enahanda.

Den mer industrilikhande produktionen, ställer krav på större antal personer som skall hantera i första hand de stora bestånden av spolband och videokassetter. Detta bygger också på det antagandet att andelen problemfria informationsbärare är hög. Det har gjorts en uppskattning att i de två största formaten andelen problematiska informationsbärare är två procent (ljudspolar) respektive tre procent (VHS). VHS-LP är dock mer problematiskt. Där andelen problematiska informationsbärare är hög, måste migreringen ske manuellt, vilket leder till betydligt högre kostnader (se annex 12 i den tekniska rapporten).

Det är således svårt att bedöma resursåtgången vad gäller personal. Om man utgår från Prestoberäkningen (se avsnitt 11.2 i den tekniska rapporten) skulle en total migrering kosta ca åtta miljarder kronor. Andra beräkningar tyder på att man beroende på materialets skick och användning av bandrobotar med stordriftsfördelar skulle kunna nedbringa kostnaderna väsentligt. Här finns olika beräkningsgrunder som utförts av Sveriges Television AB, Sveriges Radio AB och Statens ljud- och bildarkiv. Beräkningarna varierar från cirka en till nästan tre miljarder konor (se annex 13 i den tekniska rapporten). Följande resonemang utgår från den uppskattning som gjordes enligt nyckeltalen från Statens ljud- och bildarkiv.

En total migrering skulle då uppgå till närmare en miljard kronor. Det måste dock framhållas att det rör sig om uppskattningar med betydande felmarginaler och ibland utifrån olika beräkningsmetoder. Enda sättet att pröva tillförlitligheten är att snabbt påbörja projektet.

Ett nollalternativ innebär att inga medel tillskjuts alls. Detta skulle få till följd att mycket litet, om ens något, skulle kunna migreras. Detta är enligt min mening helt oacceptabelt. Jag menar att man bör utgå från att allt unikt material skall migreras. Dubbletter i form av reprisar etc. bör inte komma ifråga. Det kan dock vara svårt att beroende på lagringen av materialet vid själva migreringen genomföra detta. Vidare bör i likhet med insamlingen vissa filmkanaler endast behöva migreras avseende en kortare tidsperiod (se kapitel 12). Kostnaderna sjunker härigenom. Den största delen av kostnaderna, ca 70 %, ligger på en migrering av videokassetter (VHS och VHS-LP). Genom ovan föreslagna åtgärder kan omfattningen och därmed kostnader för migreringen av videokassetter nedbringas.

Mot bakgrund av att framtida migreringar kan ske med hjälp av robotteknik och att den migrering vi nu står inför är en engångs-åtgärd, föreslår jag att denna skall ske i projektform. En lämplig projekttid är tio år med en utvärdering efter tre år. Målet skall vara att allt material som bedömts vara värt att migrera, inom tio år skall vara överfört i digital form. Som jag ovan anför under insamlingsavsnittet, behöver inte allt som sänts migreras.

Projektet kan helt eller delvis förläggas i anslutning till Statens ljud- och bildarkiv. Här finns också nära tillgång till Sveriges Television AB:s, Sveriges Radio AB:s och andra aktörers tekniska kompetens och utrustning. Synergieffekterna genom samarbete med exempelvis Sveriges Television AB och Sveriges Radio AB är stora. Dessa har som ovan nämnts också stora bestånd av analogt material som måste migreras. En digitalisering av detta material skulle kräva stora resurser, varför en samverkan synes nödvändig. Kontakter har tagits med dessa och det har visat sig finnas betydande intresse för samverkan som skulle gagna alla parter. Möjligheterna till en samverkan torde öka om insatserna utsträcks till att även omfatta det material som avser tiden före Statens ljud- och bildarkivs tillkomst.

För en annan lokalisering talar att det i andra områden kan finnas alternativa finansieringsmöjligheter som strukturfondsmedel, regionala medel och arbetsmarknads- och regionalpolitiskt inriktade medel. Det finns t.ex. goda erfarenheter av andra digitalise-

ringsprojekt som arbetar under en central myndighets ledning med närmast industriell produktion såsom inom Riksarkivets verksamhetsområde. Även förmånligare hyresvillkor kan erbjudas liksom vissa andra stödåtgärder. Projektet bör byggas upp i etapper. Man får under uppbyggnadsfasen dra nytta av erfarenheterna och den tekniska utvecklingen. Under utredningens gång har enligt det utvecklingsarbete, som redovisas i den tekniska rapporten, kostnaderna sjunkit genom att nya metoder utvecklats och genom att datorutrustning blir billigare. Det är viktigt att projektet får en långsiktighet med hänsyn till verksamheten samt personal och avskrivningar m.m. Det är ju här fråga om en dynamisk process där man får anpassa sig till den tekniska utvecklingen som kan medge att nya tekniker och metoder tas i bruk. Det är dock väsentligt att projektet inte underdimensioneras utan ges en "kritisk massa". Med hänsyn till uppskattningarna för migreringskostnaderna och till olika kontakter bedömer jag att en total kostnad under nuvarande förutsättningar och antaganden skulle ligga på ca 900 miljoner kronor. En absolut minimikostnad för att starta projektet ligger på ca 30 miljoner kronor årligen under en treårsperiod för att uppnå en "kritisk massa". Jag menar att man bör börja på denna miniminivå under en uppbyggnadsfas för att efter tre år se hur utfallet har blivit (se avsnitt 15).

Huvudmannaskap och samverkan

Denna migrering skall ske inom Statens ljud- och bildarkivs huvudmannaskap. Samtidigt skall Statens ljud- och bildarkiv givetvis samverka med andra aktörer. Här finns en rad olika frågor som Statens ljud- och bildarkiv har att hantera, som här enbart kan antydvas men som måste lösas inom ramen för den fortsatta verksamheten. I vissa fall kan mer eller mindre likartat material finnas hos Statens ljud- och bildarkiv och t.ex. Sveriges Television AB. I sådana fall är det lämpligt att använda underlaget med den bästa kvaliteten och konditionen oavsett vem som förvarar materialet och utföra enbart en migrering som sedan båda parter kan ha tillgång till. Här spelar fullständighet, materialets tillstånd och kvalitet en avgörande roll. Det skulle kunna diskuteras huruvida man vid en sådan migrering skall ta fram en kopia, som båda har tillgång till, eller två nya fysiska kopior, där parterna tar var sin kopia. Frågor av detta slag löses bäst av de inblandade parterna.

Vid migreringen bör sådant som utgör repriser och dylikt tas bort. Självfallet bör samma kriterier för prioriteringar gälla vid migreringen som vid insamlingen. Det bör kännas som en mer meningsfull uppgift att vid insamlingen och migrering avgöra och välja ut vad som skall vara kvar än att rent mekaniskt ta emot allt, vilket skett hittills.

Det finns flera samarbetspartners i ett projekt av denna art, bl.a. har Sveriges Television AB, Sveriges Radio AB och TV4 AB m.fl. visat intresse av att delta i ett projekt som ovan skisserats. Även andra institutioner som förvarar mindre bestånd av ljud och rörliga bilder torde visa intresse av att nyttja de möjligheter som ett migreringsprojektet av denna art kan erbjuda.

Ett principbeslut måste enligt min mening tas snarast, dvs. under hösten 2004, då varje fördröjning medför informationsförlust och en fördyrad migrering genom att informationsbärarna snabbt försämras genom nedbrytning.

Ett migreringsprojekt av audiovisuella upptagningar med föreslagna omfattning och komplexitet har inte tidigare genomförts i Sverige. Även på internationell nivå är antalet projekt med denna inriktning och omfattning fåtaliga, även om intresset och behovet ökar starkt.

För att sätta projekt av detta slag finns det olika alternativ. Ett är att ge ett uppdrag till Statens Ljud- och bildarkiv att i samverkan med inblandade parter utveckla och förhandla fram lösningar, avtal etc. samt att förbereda igångsättandet genom att anställa personal m.m. Ett annat alternativ kan vara att regeringen tillsätter en organisationskommitté. Jag lämnar till regeringen att föreslå formerna för projektet. Jag menar att Statens ljud- och bildarkiv bör ges huvudmannaskapet för projektet.

Utvärdering

En utvärdering av projektet bör ske efter tre år. Syftet blir då att se hur uppskattningarna av kostnader och produktion har motsvarat förväntningarna. Vidare skall den tekniska utvecklingen utvärderas. Åldringsprocessen av informationsbärarna och de tekniska systemens aktualitet skall också analyseras och utvärderas. Utvärderingen kan ske genom att Statens ljud- och bildarkiv i samverkan med inblandade parter avlägger en rapport härom till regeringen med förslag om hur projektet då skall fortsättas.

15 Kostnader och finansiering

15.1 Kostnader

Enligt direktiven skall utredningen redovisa de ekonomiska konsekvenserna av de förslag som lämnas. Utgångspunkten skall vara att förslag till förändringar som medför ekonomiska konsekvenser skall rymmas inom nu gällande ekonomiska ramar för verksamheten. Vidare skall eventuella konsekvenser som förslagen får för Statens ljud- och bildarkivs personal och framtida kompetensför-sörjning redovisas.

Vid min genomgång av Statens ljud- och bildarkivs organisation och uppgifter har jag provat möjligheterna att göra ompriorite-ringar så att de kostnader som uppstår genom digital insamling och migreringsprojektet skulle kunna täckas. Jag har därvid funnit att detta har varit omöjligt. Jag menar att Statens ljud- och bildarkiv har utfört sina uppgifter på ett adekvat sätt och att utökade resurser behövs för att bibehålla samma ambitionsnivå, dvs. när det gäller att samla in och bevara denna del av forskningens infra-struktur.

I de föregående avsnitten har en rad förslag lämnats som får kostnadskonsekvenser. Skälen härför är att det visat sig stå helt klart att det inte är möjligt att uppfylla uppdraget om inte väsentliga förstärkningar sker.

Kostnadsnivån för att i framtiden göra egen insamling och bevara materialet i digital form samt att migrera det totala insamlade mate-rialet som nu finns uppgår till mycket stora belopp. Migreringen är svårt att kostnadsberäkna och uppskattningarna skiftar mycket, beroende på vilken beräkningsmetod som begagnas. Prestoberäk-ningarna utgår från delvis andra förutsättningar än som är vid handen i detta fall (broadcastingkvalitet och inga förluster accepte-ras). Detta underlag är dessutom ett par år gammalt och utveck-lingen går snabbt. Statens ljud- och bildarkivs uppskattningar utgår specifikt från arkivets eget material varför det synes lämpligt att

utgå från dessa kalkyler. För både migrering och insamling har jag utgått från bästa möjliga kvalitet utifrån det insamlade materialet oavsett vem som förvarar det.

Migreringsprojektet

Det migreringsprojekt som föreslås skall fortgå i tio år för att föra över materialet från i huvudsak nu befintlig analog form till digital form. Fördelarna är uppenbara och underlättar senare årligen återkommande migreringar, som då kommer att ske helt digitalt. Statens ljud- och bildarkiv skall vara huvudman för projektet.

Jag har därför valt att arbeta med ett alternativ som innebär att migreringsprojektet skulle kosta ca 900 miljoner kronor under en tioårsperiod (med reducering för att repliser/dubbletter inte migreras). I ett sådant alternativ kommer man sannolikt att kunna migrera större delen av det unika insamlade materialet hos Statens ljud- och bildarkiv. På grund av osäkerheterna i produktionstakten och kostnadsunderlaget förslås därför en utvärdering efter tre år.

Kostnaderna kan endast anges i ungefärliga termer. Förslaget innebär enligt denna nivå en årlig kostnad om ca 90 miljoner kronor.

Ett annat alternativ är att börja i mindre skala och att mer stegvis bygga upp verksamheten. En miniminivå för att uppnå en "kritisk massa" bör uppgå till en årlig kostnad om ca 30 miljoner kronor under de tre första åren. Man skulle under denna period se hur uppskattningarna av kostnader och produktion motsvarat förväntningarna samt hur samverkan med övriga parter utvecklats. Jag förordar detta alternativ om en årlig kostnad om ca 30 miljoner kronor under en initial treårsperiod.

De stora kostnaderna utgörs i båda fallen av personalkostnader. Kostnader för utrustning, som avser material med en volym överstigande 10 000 speltimmar (format och system), har således av Statens ljud- och bildarkiv beräknats till 40 miljoner kronor, med en felmarginal på ca 10 miljoner kronor.

Insamling i digital form

Fördelarna att övergå till insamling i digital form är stora. Man slipper härigenom framtida migrering från analog till digital form vilket kommer att bli synnerligen kostnadsbesparande. De stora leverantörerna kommer dessutom i en nära framtid att upphöra med att sända sitt material i analog form. För att kunna ta emot respektive att ladda ner materialet i digital form krävs i alla fall att Statens ljud- och bildarkiv får tillgång till den tekniska utrustning som är nödvändig samt den lagringskapacitet som behövs för att ta hand om materialet.

Kostnaderna för teknisk utrustning, mjukvara och annan materiel som behövs kan enligt underlag som inhämtats beräknas uppgå till ca tre miljoner kronor per år under den närmaste treårsperioden med reservation för viss felmarginal. Det har förutsatts att samma personal som i dag arbetar med mottagande av analogt material kan arbeta med mottagandet av det digitala materialet, och att viss utrustning kan användas för olika ändamål.

15.2 Finansiering

Samarbetspartners är beträffande migreringsprojektet främst Sveriges Television AB, Sveriges Radio AB och Svenska Filminstitutet. Mellan dessa parter och Statens ljud- och bildarkiv finns redan ett väl utvecklat samarbete och ett stort intresse av att förbättra och fördjupa detta samarbete. Andra intressenter som skulle kunna vara aktuella är övriga televisionbolag och institutioner som förvarar arkivbestånd och samlingar av ljud och rörligt bildmaterial.

För att rädda information till förmån för forskningens infrastruktur krävs att medel skjuts till. Materialet kommer annars att förstöras inom ett till högst femton år. Insatserna nedan är beroende av tillskott av medel från centralt håll. Dessa insatser är aktuella inför beredningen av den forskningspolitiska propositionen.

Alternativa finansieringskällor är bl.a. arbetsmarknadspolitiskt och regionalpolitiskt inriktade medel samt strukturfondsmedel och regionala medel. Arbetsmarknadsmedel för viss del av lönekostnaderna och kommunala insatser för viss del av lokalkostnaderna kan påräknas. Medel för t.ex. utrustning och andra investeringar bör kunna finansieras av strukturfonder och regionala medel.

Efter att ha gått igenom Statens ljud- och bildarkivs verksamhet bedömer jag det som uteslutet att några större egeninsatser kan ske. Man skall dessutom beakta att Statens ljud- och bildarkiv skall leda migreringsprojektet samt förbereda och gå över till en ny insamlingsteknik. Vidare får Statens ljud- och bildarkiv ett utökat ansvar för att besluta om prioriteringar och urval i en helt annan omfattning än tidigare och finna praktiska lösningar för detta. Besparingar kan göras genom att behovet av lagringsutrymmen och hyllinredning minskar genom mina förslag och genom en rationellare hantering vid digital insamling och framtida automatiserade migreringar.

16 Författningskommentar

Förslag till lag om ändring i lagen (1998:1392) om pliktexemplar av dokument

12 §

I *första stycket* regleras leveransplikt av film. För att leveransplikt skall inträda krävs att den är tillgänglig för allmänheten i Sverige. När så är fallet skall ett pliktexemplar lämnas. Även filmer framställda i utlandet och tillgängliga för allmänheten i Sverige omfattas av leveransplikt. I den föreslagna ändringen undantas leveransplikten om filmen levereras som videogram.

Av *andra stycket* framgår att för videogram inträder leveransplikten om videogrammet gjorts tillgänglig för allmänheten i Sverige. Detta gäller om videogrammet gjorts tillgängligt i minst fem exemplar.

Tredje stycket innehåller en regel som är gemensam för film och videogram. Om filmen eller videogrammet inte har godkänts för visning, efter den granskning som Statens biografbyrå skall göra, inträder leveransplikt för dessa medier. När leveransplikten inträder skall ett pliktexemplar lämnas.

I *fjärde stycket* återfinns hänvisningar till regler 13, 16 och 17 §§ i pliktexemplarlagen. 13 § fastställer att reglerna i 12 § inte föreligger om filmerna eller videogrammen har samma innehåll och utförande som tidigare framställda dokument, såvida dessa har lämnats som pliktexemplar. I 16 § finns de kriterier som fordras för att villkoret för kombinerat material skall vara uppfyllt. Om föreskrifterna i den senare paragrafen uppfylls gäller inte reglerna i 12 §. När 16 § har företräde framför 12 § skall sju pliktexemplar lämnas av kombinerat material. Den senare skyldigheten gäller i enlighet med 17 § första stycket. I samma paragrafs andra stycke finns ytterligare regler om leverans av kombinerat material.

Ändringen har behandlats i kapitel 13.

18 §

I *första stycket* stadgas att de ljudradio- och televisionsprogram som skall spelas in enligt radorättsliga bestämmelser i 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden också skall lämnas som plikt-exemplar.

Av *andra stycket* framgår att pliktexemplar av varje sändning skall lämnas av svenska programföretag som sänder med tillstånd beslutade av regeringen enligt 2 kap. 2 § första stycket i radio- och TV-lagen (1996:844). Även svenska programföretag som förmedlar sändningar till allmänheten genom satellitsändning vilken utgår från Sverige skall lämna pliktexemplar av varje sändning.

Tredje stycket innehåller bestämmelser som avser leveransplikt av ljudradio- och televisionsprogram förmedlade via sändningar som inte kräver tillståndsbeslut av regeringen eller gäller satellitsändning. Leveransplikten gäller ett urval om högst fyra veckor per kalenderår och avser ett pliktexemplar av varje sändning under denna tid. Vilka veckor som skall omfattas av leveransplikten beslutas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

I *fjärde stycket* föreslås en ny regel för att medge undantag från bestämmelserna i första och andra stycket. Den föreslagna undantagsregeln har villkorats så att den endast får användas under förutsättning av att ljudradio- och televisionsprogram samlas på annat sätt, t.ex. om Statens ljud- och bildarkiv gör egen inspelning av material. Även överföring av digitala filer bestående av material från ljudradio- och televisionssändningar kan sannolikt inom kort bli en ny teknik som möjliggör insamling på annat sätt. Orden samlas in på annat sätt är en teknikneutral formulering som avser leverans med andra metoder än sådana som är knutna till de radorättsliga bestämmelser som finns i 5 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden och i 2 kap. 2 § första stycket radio- och TV-lagen (1996:844). Även leveranser av pliktexemplar av satellitsändningar som utgår från Sverige och som förmedlas till allmänheten från svenskt programföretag skall kunna undantas när nya tekniker för insamling tas i bruk.

Ändringen har behandlats i avsnittet 12.2.

37 §

I *första stycket* stadgas att andra myndighetsbeslut än de som fattats av regeringen och som grundar sig på bestämmelser i pliktexemplarslagen får överklagas hos länsrätten.

Av *andra stycket* framgår att beslut enligt 36 § inte kan överklagas, vilket gäller beslut om undantag för visst fall från skyldigheten att lämna pliktexemplar. Genom ändring i 18 § införs en möjlighet att besluta om ytterligare undantag från leveransplikt. Genom ändring i 37 § andra stycket kommer beslut om att medge undantag från skyldigheten att lämna pliktexemplar inte kunna överklagas, oavsett vilken undantagsregel som tillämpas

Ändringen har behandlats i avsnittet 12.2.